

פעולות בנק ישראל

1. סיכום המאזן לסוף שנת 1983¹

א. קווי ההתפתחות העיקריים

מאזן בנק ישראל הסתכם בסוף 1983 בכ-1,002 מיליארד שקלים, לעומת כ-264 מיליארד בסוף 1982 — גידול של כ-280 אחוזים (כ-31 אחוזים, ריאלית). גידול מהיר זה נובע בעיקר מהעלייה הרבה באשראי לממשלה, בצד הנכסים, ובפיקדונות הבנקים במטבע חוץ כנגד פיקדונות פת"ם — בצד ההתחייבויות; כמו כן הוא משקף את המשקל המכריע של הנכסים וההתחייבויות הנקובים במטבע חוץ, או צמודים לו, במאזן הבנק, ואת שיעור פירות השקל לעומת הדולר; שיעור זה (כ-220 אחוזים) היה השנה מהיר יותר מקצב עליית המחירים (כ-191 אחוזים).

בצד הנכסים בולט, כאמור, הגידול הריאלי המהיר באשראי לממשלה, שמימן את הזרמת הממשלה הנרחבת שהיתה השנה. ההלוואות במטבע מקומי ותיק ניירות הערך הממשלתיים שבידי בנק ישראל התרחבו אף הם בשיעור העולה על עליית המדד. העלייה בהלוואות במטבע מקומי נובעת בעיקר מההלוואה המוניטרית, שנתן השנה בנק ישראל לבנקים, על מנת לצמצם את ההשפעות המכווצות, שהיו לנהירה אחר נכסים כספיים במטבע חוץ, על המערכת הפיננסית השקלית.

בצד ההתחייבויות ניכרים הגידול בפיקדונות הבנקים במטבע חוץ כנגד פיקדונות פת"ם (שעלו במונחי דולרים בכ-55 אחוזים) והירידה הריאלית בפיקדונות הבנקים בשקלים. שתי התפתחויות אלו משקפות בעיקר את המעבר של הציבור מנכסים כספיים שקליים לנכסים במטבע חוץ; מעבר זה בשנה הנסקרת מוסבר כתשואה הנמוכה, יחסית, שקיבל הציבור על פיקדונותיו השקליים קצרי המועד במערכת הבנקאות, ובציפיות לפיחות מואץ, לאחר תקופה של האטת הפיחותים. הגידול בפיקדונות הבנקים כנגד פת"ם משקף גם את העלאת שיעורי הנזילות על פיקדונות הפת"ם של הציבור.

שטרי הכסף והמעוֹת שבמחזור גדלו השנה בקצב האינפלציה, לאחר ירידה ריאלית אשתקד.

ב. חשבונות מטבע חוץ עם חוץ לארץ

יתרות מטבע החוץ המוחזקות בבנק ישראל² ירדו ב-1983 ב-121 מיליון דולרים (שהם כ-4 אחוזים), והסתכמו בסוף השיה ב-2,873 מיליון דולרים. הירידה התרכזה בעיקרה במחצית השנייה של השנה, לאחר שבתחילת השנה הן אף עלו.

¹ סעיף זה פורסם בעיקרו בחוברת: בנק ישראל, דינים וחשבונות כספיים לשנת 1983, פברואר 1984.

² יתרות מטבע החוץ המוחזקות בבנק ישראל מוגדרות כזהב, מטבע חוץ וניירות ערך במטבע חוץ, בניכוי פיקדונות של בנקים מחוץ לארץ ופיקדונות מטבע חוץ של המוסדות הבנקאיים בישראל כנגד פיקדונות לא-תושב.

תרומות הסקטורים השונים לרמת היתרות היו גם השנה, כבשנים קודמות, בכיוונים מנוגדים, אך היקפן גדל מאוד: הסקטור הציבורי תרם לגידול היתרות כ-1,500 מיליון דולרים — לעומת כ-500 מיליון דולרים אשתקד — והסקטור הפרטי משך מהן כ-1,625 מיליון דולרים, לעומת משיכה של כ-350 מיליון דולרים אשתקד.

השפעת הסקטור הציבורי על רמת היתרות מתחלקת כדלקמן: הממשלה והסוכנות היהודית תרמו לגידול היתרות כ-1,310 מיליון דולרים, לעומת כ-280 מיליון ב-1982; התרומה הכוללת של בנק ישראל ליתרות הסתכמה השנה בכ-196 מיליון דולרים, לעומת כ-220 מיליון אשתקד. סכום זה כולל את תקבולי בנק ישראל מהשקעות הנכסים במטבע חוץ, בסך כ-331 מיליון דולרים, וכן הלוואות שפרע הבנק לקרן המטבע הבינלאומית והוצאות אחרות, בסך כ-135 מיליון דולרים. (אשתקד — כ-390 וכ-170 מיליון דולרים, בהתאמה.) הגידול בתרומת הממשלה והסוכנות ליתרות נעוץ בכמה סיבות: צמצום הגירעון בחשבון השוטף של הסקטור הציבורי, הגדלת הסיוע מארצות הברית ויבוא הון אחר. ירידת הכנסות בנק ישראל מהשקעותיו במטבע חוץ משקפת בעיקר את הירידה החריפה של שיעורי הריבית הנומינלית בעולם. הגברת המשיכה של הסקטור הפרטי מן היחרות משקפת את הגידול בעודף היבוא של סקטור זה ואת הגידול בהחזקת מטבע חוץ במזומן בידי הציבור; אלה קוזזו חלקית ביבוא הון מצד הסקטור הפיננסי, שנועד לקיים את שיעורי הנזילות, שהועלו, על פיקדונות פת"ם ולתמוך במניות הבנקים. יש לזכור, כי ב-1982 הגיעו משיכות הסקטור הפרטי מן היתרות להיקף נמוך, גם בשל העברת קרנות היצוא במטבע חוץ מבנק ישראל למערכת הבנקאות, ולפיכך בולט השנה הגידול במשיכות אלה.

לוח ט"ו

תביעות בנק ישראל והתחייבויותיו כלפי חוץ לארץ במטבע חוץ ובזהב, 1982 ו-1983
(מיליוני דולרים)

העלייה או הירידה (—)	1983	1982	
נכסים			
— 142	3,694	3,836	זהב, מטבע חוץ וניירות ערך במטבע חוץ
— 148	70	218	נכסים אחרים במטבע חוץ
— 290	3,764	4,054	סך כל התביעות כלפי חוץ לארץ
התחייבויות			
— 6	111	117	זכויות משיכה מיוחדות שהוקצו
— 30	—	30	התחייבויות לקרן המטבע הבינלאומית
— 1	—	1	פיקדונות מטבע חוץ של בנקים מחוץ לארץ
— 1	13	14	נכסים נזילים כנגד התחייבויות אחרות
— 20	821	841	פיקדונות לא-תושב
— 58	945	1,003	סך כל ההתחייבויות כלפי חוץ לארץ
— 232	2,819	3,051	התביעות נטו מחוץ לארץ (נכסים במטבע חוץ — נטו)
— 121	2,873	2,994	יתרות מטבע חוץ של המשק המוחזקות בבנק ישראל ¹

(1) ראה הגדרה בהערה 2 לעיל.

תרומת הסקטור הציבורי ליתרות התרכזה ברביע הראשון וברביע האחרון של השנה (כ- 1,160 מיליון דולרים), בעוד שבשני הרביעים האחרים תרם הסקטור הציבורי כ-340 מיליון דולרים בלבד. תופעה זו קשורה בעיקר למועדי קבלת כספי הסיוע מארצות הברית. גם השפעת הסקטור הפרטי על היתרות לא היתה אחידה במשך שנת 1983: במחצית הראשונה הסתכמו משיכות הסקטור הפרטי בכ-480 מיליון דולרים, ובמחצית השנייה הן גברו והגיעו לכ-1,145 מיליון דולרים.

ג. חשבונות הממשלה

האשראי לממשלה מבנק ישראל גדל במשך השנה ב-341.9 מיליארד שקלים (כ-420 אחוזים), והסתכם בסוף דצמבר ב-423.2 מיליארד שקלים. האשראי לממשלה מורכב מחוב ארוך מועד, הצמוד למטבע חוץ, בסך 74.9 מיליארד שקלים, מחוב ארוך מועד בסך 148.9 מיליארד שקלים, הצמוד לסל המטבעות החל ב-1.4.1984, וכן ממקדמה ארעית בת 199.4 מיליארד שקלים. החוב ארוך המועד גדל ב-31 במאוס 1983 ב-42.9 מיליארד שקלים, תוך פירעון יתרת המקדמה הארעית לתאריך זה, וב-30 בדצמבר 1983 גדל ב-148.9 מיליארד שקלים נוספים. הזרמת הממשלה³ היוותה כמחצית מהגידול בחוב הממשלה לבנק ישראל ב-1983. תשלומי הריבית וההצמדה על החוב לבנק ישראל תרמו אף הם לגידולו, ואילו המרות מטבע חוץ של הממשלה צמצמוהו. עם זאת יש לזכור, כי תשלומי הריבית של הממשלה על המקדמה הארעית מבנק ישראל נשאו השנה ריבית ריאלית שלילית.

עודף הביקוש המקומי של הממשלה, דהיינו ההפרש בין הוצאותיה המקומיות לבין תקבוליה ממסים, פחת השנה, ריאלית, והסתכם בכ-31 מיליארד שקלים בלבד. צמצום זה נובע בעיקר מההפרש בין העלייה הריאלית בתקבולי מסים (12 אחוזים) ובין העלייה הריאלית בהוצאות הממשלה על שכר, קניות ותשלומי העברה (3 אחוזים בלבד). פעילותה הפיננסית של הממשלה בשוק ההון ובמתן אשראי נטו אופיינה בגיוס הון שלילי בהיקף נרחב — כ-114 מיליארד שקלים (כולל כ-55 מיליארד שקלים לתמיכה במניות הבנקים) — לעומת פעילות מאוזנת אשתקד. הציבור העדיף השנה נכסים כספיים צמודי מטבע חוץ על נכסים כספיים צמודי מדד, והדבר התבטא בצמצום החזקתם של נכסים פיננסיים שהם התחייבויות של הממשלה, הצמודות ברובן למדד (איגרות חוב, תכניות חיסכון וכו') ובהתרחבות של החזקת התחייבויות בנק ישראל, הצמודות למטבע חוץ (פת"ם). סך כל הזרמת הממשלה למשק הגיעה השנה לכ-146 מיליארד שקלים; זוהי עלייה ריאלית של כ-90 אחוזים לעומת אשתקד. ההזרמה של הממשלה והסוכנות היהודית, הכוללת את פעולות הסוכנות באמצעות מערכת הבנקאות, הסתכמה השנה בכ-160 מיליארד שקלים — גידול ריאלי של כ-73 אחוזים.

הזרמת הממשלה הלכה וגדלה, ריאלית, במהלך השנה: ברביע הראשון הוזרמו כ-9 מיליארד שקלים, ברביע השני כ-13 מיליארד, ברביע השלישי כ-29 מיליארד וברביע האחרון — כ-95 מיליארד שקלים (כולל תמיכת הממשלה במניות הבנקים).

³ הזרמת הממשלה מוגדרת כעודף תשלומיה המקומיים במטבע מקומי ובמטבע חוץ (לשכר, לקניות, לתשלומי העברה, למתן אשראי ולפדיון איגרות חוב והפקדות אצל החשב הכללי, כולל ריבית והצמדה) על תקבוליה המקומיים (ממסים, מהחזר אשראי כולל ריבית והצמדה ומגיס הון). את הזרמתה מממנת הממשלה באשראי מבנק ישראל ובהמרת מטבע חוץ. נתוני הפעילות הממשלתית מובאים כאן על בסיס מזומנים. הזרמת הממשלה שונה מהעירייה החיצוני של הממשלה; ראה נספח הגדרות בפרק ח' לעיל.

ד. הלוואות

האשראי מבנק ישראל במטבע מקומי ובמטבע חוץ הסתכם בסוף 1983 ב-82.6 מיליארד שקלים, לעומת 18.4 מיליארד בסוף 1982. האשראי במטבע מקומי הסתכם ב-65.4 מיליארד שקלים לעומת 13.1 מיליארד בסוף 1982, והאשראי במטבע חוץ הגיע ל-17.2 מיליארד שקלים (160 מיליון דולרים) לעומת 5.2 מיליארד שקלים (155 מיליון דולרים) בסוף 1982.

האשראי מבנק ישראל במטבע מקומי מורכב מאשראי שניתן במסגרת קרנות היצוא ומההלוואה המוניטרית. במסגרת קרנות הייצור ליצוא, ניתן אשראי שקלי, שהסתכם בסוף השנה ב-32.8 מיליארד שקלים, לעומת 11.2 מיליארד שקלים בסוף 1982. התוספת לאשראי ב-1983 משקפת בעיקר את עדכון שיעורי המימון בקרנות בהתאם לשינויים בשיערי החליפין, וכן את החלפת השחרורים מחובת הנזילות באשראי מבנק ישראל. הריבית ללווה בקרנות הייצור ליצוא עלתה מ-42 אחוזים בסוף 1982 לכ-50 אחוזים בסוף 1983.

בנק ישראל הגדיל השנה את ההלוואה המוניטרית לבנקים מ-1.8 מיליארד שקלים בסוף 1982 ל-31.9 מיליארד בסוף 1983, עם התגברות הנהירה לנכסים כספיים במטבע חוץ, בעיקר במחצית השנייה של השנה.

האשראי במטבע חוץ ניתן ברובו במסגרת הקרן למימון היצוא לזמן בינוני וארוך; קרן זו הסתכמה בסוף השנה בכ-15 מיליארד שקלים, שהם 142 מיליון דולרים. (את שאר קרנות האשראי ליצוא במטבע חוץ מממנת מערכת הבנקאות מאמצעיה העצמיים). יתרת האשראי במטבע חוץ, במונחי דולרים, כמעט לא השתנתה במשך השנה. (ראה להלן, סעיף 6, האשראי בהכוונת בנק ישראל).

ה. ניירות ערך

תיק ניירות הערך של בנק ישראל כולל איגרות חוב ממשלתיות, צמודות למדד או לדולר, שרכש הבנק במסגרת פעילותו בשוק המשני וכסוכן הממשלה, וכן מילווה חובה בלתי סחירים, שנרכשו ממפעלים כתחליף לאשראי מוכוון. ערכו המשוערך של תיק בנק ישראל הסתכם בסוף 1983 ב-70.5 מיליארד שקלים, לעומת 22.0 מיליארד בסוף 1982 — גידול של כ-220 אחוזים. תיק ניירות הערך הסחירים גדל מ-13.3 מיליארד שקלים בסוף 1982 ל-45.7 מיליארד שקלים בסוף 1983, גידול של כ-244 אחוזים. גידול זה משקף בעיקר את עליית ערך התיק כתוצאה משיעור, וכן קניות נטו של ניירות ערך.

תיק ניירות הערך הבלתי סחירים גדל מ-8.8 מיליארד שקלים בסוף 1982 ל-24.7 מיליארד שקלים בסוף 1983 — גידול של כ-182 אחוזים. הגידול בערך התיק משקף בעיקר את עליית ערכו כתוצאה משיעור, וכן את הרכישה נטו בסך 1.8 מיליארד שקלים. (אשתקד — 0.7 מיליארד שקלים).

ו. שטרי כסף ומעות במחזור

יתרת שטרי הכסף והמעות במחזור הגיעה בסוף דצמבר 1983 לכ-31 מיליארד שקלים, לעומת כ-11 מיליארד שקלים בסוף שנת 1982 — גידול של כ-190 אחוזים, בדומה לשיעור עליית המחירים השנה. אשתקד ירדה יתרה זו ירידה ריאלית ניכרת. אמצעי התשלום במשק גדלו השנה בקצב אטי יותר, כ-133 אחוזים בלבד, ולפיכך עלה חלקם של המזומנים בסך אמצעי התשלום ועמד על 39 אחוזים בסוף 1983, לעומת כ-32 אחוזים בסוף 1982. (ראה להלן, סעיף 9, הנפקת שטרי כסף, מעות ומטבעות).

ז. פיקדונות המוסדות הבנקאיים במטבע חוץ

פיקדונות מטבע החוץ של המוסדות הבנקאיים בבנק ישראל מוחזקים, רובם ככולם, כנזילות חובה כנגד שלושה סוגי פיקדונות של הציבור: פיקדונות תושב (פת"ם), פיקדונות שמקורם בפיצויים מגרמניה (פת"ם-פיצויים) ופיקדונות תושבי חוץ (פת"ח).

יתרת פיקדונות מטבע החוץ בבנק ישראל הגיעה בסוף 1983 לכ-775 מיליארד שקלים, שהם כ-77 אחוזים מסך התחייבויות הבנק. (אשתקד — כ-75 אחוזים). כמונחי דולרים עלה ערכם הכולל של הפיקדונות במשך השנה ב-1.3 מיליארד דולרים, והגיע בסופה ל-7.2 מיליארד (עלייה של כ-22 אחוזים); הגידול התרכז כולו בפת"ם.

הפיקדונות השונים התפתחו כדלקמן:

יתרת פיקדונות תושב (פת"ם) בבנק ישראל עלתה השנה בכ-1.4 מיליארד דולרים, והסתכמה בכ-4 מיליארד דולרים בסוף 1983. עלייה מהירה זו, בשיעור 55 אחוזים לערך, משקפת את הגידול שחל השנה בפיקדונות הפת"ם של הציבור בבנקים — כמיליארד דולרים — ואת העלאת שיעורי הנזילות על הפת"ם, שהגדילה את הפקדות הבנקים בבנק ישראל בכ-500 מיליון דולרים. הגידול הרב בפיקדונות הפת"ם של הציבור מקורו הן בציפיות הציבור להאצת קצב הפיחותים, ואף לפיחות חד-פעמי גדול — כתגובה לייסוף הריאלי שנוצר החל מספטמבר 1982 — והן בתשואה הנמוכה יחסית על נכסים כספיים שקליים קצרי מועד במערכת הבנקאות. הגידול בפת"ם ביטא רק חלק מהנהירה לנכסים כספיים במטבע חוץ; היו גם רכישות מזומנים והמחאות נוסעים והעברות להפקדה בחוץ לארץ ולפירעון אשראי במטבע חוץ.

עיקר הגידול בפיקדונות הפת"ם של הציבור — ובעקבותיו גם בהפקדות הבנקים בבנק ישראל — חל בחודשים מאי, יולי ונובמבר — סכום כולל של כ-600 מיליון דולרים. הגידול בהפקדות הבנקים בבנק ישראל, שנבע מהעלאת שיעורי הנזילות, חל במחצית השנייה של השנה, ובעיקר בחודשיים האחרונים. לקראת סוף השנה הגיעו שיעורי הנזילות על הפת"ם ל-100 אחוזים.

יתרת פיקדונות תושב-פיצויים בבנק ישראל הסתכמה בסוף 1983 בכ-2.4 מיליארד דולרים, לעומת 2.5 מיליארד אשתקד. תקבולי הפיצויים מגרמניה היו השנה נמוכים במקצת מאלו של 1982, וכן נמשכה היחלשות המרק הגרמני ביחס לדולר. היחלשות זו, הנמשכת זה ארבע שנים, הביאה את הציבור גם השנה להמרת פיקדונות ממרקים גרמניים לדולרים; ההמרה, ועמה ירידת ערכם של המרקים הגרמניים כמונחי דולרים, השתקפה כירידה נוספת בחלקם של המרקים הגרמניים בפיקדונות תושב-פיצויים של הבנקים בבנק ישראל: מ-55 אחוזים בסוף 1982 ל-44 אחוזים בסוף 1983. במקביל עלה חלקם של הדולרים בפיקדונות אלו מ-40 אחוזים בסוף 1982 ל-53 אחוזים בסוף 1983.

הפקדות הבנקים בבנק ישראל כנגד פיקדונות לא-תושב (פת"ח) הסתכמו בסוף 1983 בכ-821 מיליון דולרים, לעומת 841 מיליון בסוף 1982. הירידה בהפקדות הבנקים בבנק ישראל בסעיף זה מבטאת תנודות של נזילות יומית בלבד, שכן בחשבונות הפת"ח בבנקים היתה השנה עלייה קלה.

ח. פיקדונות המוסדות הבנקאיים במטבע ישראלי

פיקדונות המוסדות הבנקאיים במטבע ישראלי בבנק ישראל הסתכמו בסוף 1983 בכ-21.5 מיליארד שקלים, לעומת כ-12.7 מיליארד שקלים בסוף 1982.

הגידול ביתרה מסוף שנה לסוף שנה אינו משקף את ההתפתחות במשך השנה. במחצית הראשונה של השנה היתה רמת הפיקדונות יציבה יחסית, למעט תנודות במשך החודש, אולם במחצית השנייה חלה ברמת הפיקדונות ירידה משמעותית — תולדה של הנהירה למטבע חוץ.

שגברה בחודשים אלו, בשל הציפיות לפיחות והתשואה הנמוכה יחסית על פיקדונות שקליים קצרי מועד במערכת הבנקאות. בימים האחרונים של השנה נרשם בפיקדונות הבנקים גידול ניכר, לאחר שהבנקים העלו את הריבית הקרדיטורית על פיקדונות הציבור.

הזרמת הממשלה והסוכנות, שהסתכמה השנה בכ-160 מיליארד שקלים, נספגה כולה ברכישת מטבע חוץ בידי הציבור — כ-171 מיליארד שקלים (כ-2.7 מיליארד דולרים); סכומים אלה הופנו בחלקם למימון יבוא, ובחלקם — לנכסים שונים במטבע חוץ. הואיל ורכישות מטבע חוץ ספגו יותר משהזרימה הממשלה, הצטמצם בסיס הכסף השקלי. הירידה בבסיס הכסף לא מצאה את ביטוייה במזומנים שבמחזור, שגדלו השנה בקצב האינפלציה, ועובדה זו החריפה את הצטמקות הפיקדונות השקליים של המוסדות הבנקאיים בבנק ישראל. למניעת כיווץ חריף יתר על המדה של המערכת השקלית, הגדיל בנק ישראל השנה את ההלוואה המוניטרית בכ-30 מיליארד שקלים.

ההתפתחויות על פני השנה לא היו אחידות. היציבות היחסית, ששררה במחצית הראשונה בפיקדונות המוסדות הבנקאיים בבנק ישראל, נבעה מהזרמה ממשלתית של כ-28 מיליארד שקלים ומספיגה של כ-30 מיליארד שקלים דרך רכישות מטבע חוץ. בתחילת השנה, כאשר שררה ציפייה לפדיון נרחב בתכניות החיסכון, נקט בנק ישראל צעדי מנע והעלה את שיעורי הנזילות הדרושים; אולם מאחר שרכישות מטבע חוץ ספגו סכום העולה על ההזרמה הממשלתית, והבנקים היו שרויים בגירעונות נזילות — הגדיל בנק ישראל את ההלוואה המוניטרית לבנקים בכ-4 מיליארד שקלים. תוספת זו מנעה ירידה של פיקדונות הבנקים בבנק ישראל, וסיפקה להם את תוספת הנכסים הנזילים, שנדרשה עקב העלאת שיעורי הנזילות. ברביע השלישי של השנה גדלו הן רכישות מטבע החוץ, שהסתכמו בכ-39 מיליארד שקלים, והן ההזרמה הממשלתית, שהסתכמה בכ-33 מיליארד שקלים. כדי למנוע ירידה נוספת בבסיס הכסף, הגדיל בנק ישראל את ההלוואה המוניטרית בכ-3.3 מיליארד שקלים נוספים. ברביע האחרון של השנה התמודדה המערכת עם משבר מניות הבנקים, שפרץ על רקע התגברות הנהירה לנכסים כספיים במטבע חוץ. ברביע זה גדלה הזרמת הממשלה והסוכנות לכ-99 מיליארד שקלים (כולל כ-55 מיליארד שקלים לתמיכה במניות הבנקים), ואילו רכישת מטבע חוץ עלתה לכ-102 מיליארד שקלים (כ-1.2 מיליארד דולרים). בתקופה זו הגדיל בנק ישראל את ההלוואה המוניטרית בכ-20 מיליארד שקלים נוספים, ושינה את מקורות המימון של קרנות האשראי בשקלים, באמצעות ביטול שחרורים מחובת הנזילות והחלפתם באשראי מבנק ישראל. בסכום של כ-8 מיליארד שקלים. פעולה זו לא שינתה את מצב גירעונות הנזילות של הבנקים, ולא הגדילה את האשראי לציבור במסגרת הקרנות; השפעתה הוגבלה להגדלת פיקדונות הבנקים בבנק ישראל ולקיצוץ הצמצום בבסיס הכסף השקלי.

2. דברי הסבר לדוח הכנסות והוצאות לשנת 1983⁴

א. עודף ההכנסות על ההוצאות

עודף ההכנסות על ההוצאות של בנק ישראל לשנת 1983 — נתון המשקף את תוצאות הפעולות של הבנק — הסתכם בכ-31.8 מיליארד שקלים, לעומת 16.1 מיליארד שקלים בשנת 1982. זהו גידול של כ-97 אחוזים. מאחר שהכנסות הבנק כוללות כ-28.8 מיליארד שקלים שחל עליהם עקרון זהות העתוי (ראה ביאור 17), הועבר לממשלה רווח נקי בסך 2,991 מיליון שקלים. (כ-1982 — 9,923 מיליון שקלים.)

⁴ סעיף זה פורסם בעיקרו בחוברת: בנק ישראל, דינים וחשבונות כספיים לשנת 1983, פברואר 1984.

העלייה האטית של עודף ההכנסות על ההוצאות השנה היא פועל יוצא משיעור הריאלי השלילי של הריבית, שבנק ישראל קיבל השנה מהמשלה על המקדמה הארעית בשקלים. הגידול במקדמה הארעית מימן את הזרמת המשלה למשק, ואילו הציבור עבר מנכסים כספיים שקליים למטבע חוץ, בעיקר לפת"ם, ולכן גדלו התחייבויות הבנק במטבע חוץ. עלות התחייבויות הבנק נגזרה אפוא משיעור הפיחות, בעוד שהכנסותיו מהמקדמה הארעית – שמשקלה בסך הנכסים היה השנה נכבד – נבעו מריבית שקלית, ששיעורה נפל משיעור הפיחות.

ב. הכנסות

(א) הכנסות בנק ישראל לשנת 1983 הסתכמו ב־614.2 מיליארד שקלים, לעומת 149.3 מיליארד ב־1982 – עלייה של כ־311 אחוזים. ההכנסות כוללות גם את הפרשים הנובעים משינויים בשערי החליפין בין מטבעות חוץ לשקל על נכסים במטבע חוץ או הצמודים אליו. ללא הפרשים אלו הסתכמו ההכנסות השנה ב־206 מיליארד שקלים, לעומת 50.5 מיליארד ב־1982 – עלייה של כ־308 אחוזים.

(ב) בסעיף זה ננתח את הכנסות בנק ישראל ללא הפרשים הנ"ל: ההכנסות מהשקעת הנכסים במטבע חוץ בחוץ לארץ הסתכמו ב־31.2 מיליארד שקלים (כ־390 מיליון דולרים), לעומת 15.5 מיליארד שקלים (כ־535 מיליון דולרים) אשתקד. הירידה בהכנסות בדולרים נובעת כולה מיירדתם התלויה של שיעורי הריבית בחוץ לארץ.

ההכנסות מריבית על האשראי נטו לממשלה הסתכמו השנה ב־104.8 מיליארד שקלים, לעומת 13.5 מיליארד אשתקד. גידול מהיר זה משקף בעיקר את עליית הרמה הממוצעת של האשראי לממשלה השנה לעומת אשתקד. אמנם לקראת סוף 1983 הועלה שיעור הריבית על המקדמה הארעית, אולם גם שיעור זה הוא עדיין שלילי, ריאלית.

ההכנסות מריבית על הלוואות הסתכמו ב־6.3 מיליארד שקלים, לעומת כ־4.2 מיליארד אשתקד – עלייה של כ־49 אחוזים בלבד. עלייה מתונה זו משקפת בעיקר את הרמה הממוצעת של ההלוואות בקרנות היצוא במטבע חוץ, שהיתה השנה נמוכה יותר מאשר אשתקד. זוהי תוצאה מהקטנת השתתפותו של בנק ישראל במימון קרנות היצוא במטבע חוץ במשך שנת 1982.

ההכנסה מריבית על ההלוואה המוניטרית הסתכמה השנה ב־11.2 מיליארד שקלים, לעומת 2.6 מיליארד אשתקד. עלייה מואצת זו נובעת הן מגידולה הרב של ההלוואה המוניטרית השנה והן מהעלאת שיעורי הריבית עליה.

ההכנסות מריבית על חריגה מהוראות בנק ישראל הסתכמו השנה ב־6.9 מיליארד שקלים, לעומת 0.8 מיליארד שקלים אשתקד. גידול זה משקף את גירעונות הנזילות הניכרים שהיו השנה לבנקים, כי נכסיהם השקליים בבנק ישראל היו מתחת לרמה שנדרשה בגין חובת הנזילות. בין הסיבות לכך יש למנות את התשואה הנמוכה על הפיקדונות השקליים בבנקים, את מעבר הסקטור הפרטי לפת"ם ולמטבע חוץ ואת הרחבת האשראי החריגה כחלק מהשנה. הקנסות ששילמו הבנקים על גירעונות הנזילות היו גורם מרכזי לכיוון האשראי השנה.

ההכנסות מתיק ניירות הערך של בנק ישראל כוללות בעיקר הפרשי הצמדה למדד המחירים לצרכן או לדולר, וכן ריבית. ההכנסות מהתיק הסתכמו ב־43.0 מיליארד שקלים, לעומת 13.3 מיליארד ב־1982. העלייה המואצת בהכנסות מסעיף זה נובעת, מעבר לעליית המדד, בעיקר מגידול התיק כתוצאה מקניות נטו.

(א) הוצאות בנק ישראל לשנת 1983 הסתכמו ב־582.4 מיליארד שקלים, לעומת 133.1 מיליארד ב־1982 — גידול של כ־337 אחוזים. ההוצאות כוללות גם את ההפרשים הנובעים משינויים בשערי החליפין בין מטבעות חוץ לשקל — על התחייבויות במטבע חוץ. ללא הפרשים אלו, הסתכמו ההוצאות השנה ב־44.3 מיליארד שקלים, לעומת 22.2 מיליארד אשתקד — עלייה של כ־99 אחוזים.

(ב) סעיף ההוצאות העיקרי הוא, זה כמה שנים, הריבית על פיקדונות הבנקים במטבע חוץ, המוחזקים בבנק ישראל כנזילות חובה. סעיף זה היווה גם השנה כ־88 אחוזים מכלל ההוצאות, והסתכם ב־513.7 מיליארד שקלים. בניכוי הפרשי השיעור, שהגיעו לכ־482 מיליארד שקלים (כ־101 מיליארד ב־1982), הסתכמו ההוצאות בסעיף זה ב־32 מיליארד שקלים, לעומת 17.6 מיליארד אשתקד (גידול של 82 אחוזים). במונחי דולרים פחתו תשלומי הריבית ב־166 מיליון דולרים. ירידה זו משקפת את ירידתם של שיעורי הריבית השנה לעומת אשתקד. ירידת תשלומי הריבית קווצה בחלקה, כי הרמה הממוצעת של הפיקדונות היתה השנה גבוהה מזו של אשתקד. תשלומי הריבית על פיקדונות נזילות החובה של המוסדות הבנקאיים בשקלים הסתכמו ב־6.8 מיליארד שקלים, לעומת 1.9 מיליארד אשתקד. עלייה מואצת זו משקפת — מעבר לעליית המדד — הן את העלאת שיעורי הריבית המשולמת לבנקים, והן את עליית רמתם הממוצעת של הפיקדונות השנה לעומת אשתקד.

3. אמצעי המדיניות המוניטרית בשנת 1983

בשנת 1983 ניהל בנק ישראל מדיניות מוניטרית מרסנת, שבאה לידי ביטוי בשמירה על רמת ריבית ריאלית נאותה ובירידה ריאלית ניכרת באשראי הבנקאי לציבור. יעד משנה של המדיניות המוניטרית ב־1983 היה הרחבת משקלו של האשראי החופשי הלא צמוד בסך האשראי הבנקאי לציבור, כדי למתן את הגידול האוטומטי של האשראי הנובע מן ההצמדה, וכך להגדיל את חופש פעולתה של המדיניות המוניטרית.

בשנת 1983 שינה בנק ישראל את השיטה, שבאמצעותה הוא פועל כתחום האשראי הבנקאי החופשי. לאחר מספר שנים של קיום תקרות מינהליות על האשראי, בוטלו תקרות אלה בסוף 1982, והבנק חזר לפעול בכלים הקונבנציונליים של מדיניות מוניטרית, תוך חתירה להתאמת מערך הריביות בשוק הכספים למתחייב מההתפתחויות בקצב עליית המחירים במשק. רקע זה מסביר את ההדגשה המיוחדת, שהושמה על צמצום הפער בין הריבית הדביטורית לריבית הקרדיטורית בשוק הכספים הבנקאי במטבע מקומי: פעולה זו נועדה למנוע את התפתחות המואצת של שוק האשראי החוץ-בנקאי. בעבר, כאשר תקרות האשראי במטבע מקומי שימשו כלי מוניטרי מרכזי של בנק ישראל, פחתה במדה ניכרת התחרות במערכת הבנקאות בגיוס מקורות כספיים מהציבור, נוצרו פערי ריבית ניכרים, וככל שהוחמר ריסון האשראי הבנקאי לציבור — כן הואץ תהליך הסטתו של שוק הכספים אל מחוץ למערכת הבנקאות. בכך נפגעה יעילותם של הצעדים המוניטריים שהפעיל בנק ישראל. רמה נמוכה של ריבית קרדיטורית, לעומת שיעור הריבית הדביטורית הנגבית על האשראי בשקלים, הופכת כל פעולת סיוע בנזילות מצד בנק ישראל לבלתי אפקטיבית; אין ברמה נמוכה זו כדי לשכנע את הציבור להחזיק פיקדונות שקליים במערכת הבנקאות בממדים הדרושים.

האמצעים שעמדו לרשות בנק ישראל במהלך 1983 לניהול המדיניות המוניטרית היו בעיקרם: מערכת שיעורי הנזילות ושיעורי הריבית על מדרגות חובת הנזילות; ההלוואות

לוח ט"ז
השינויים בכלי המדיניות המוניטרית, 1983

1. שיעורי הנזילות

תאריך השינוי שיעור הנזילות
(אחוזים)

		א. שיעורי נזילות כשקלים
		1. פיקדונות רגילים
35	29.7.82	
40	3.2.83	
50	17.2.83	
45	25.8.83	
20 — 7	5.8.82	2. פז"ק
23 — 10	3.2.83	
19 — 7	25.8.83	
4 — 2	17.11.83	
6 — 2	12.1.84	
18	15.7.82	3. חפ"ס
21	3.2.83	
17	25.8.83	
4	17.11.83	
5	18.11.82	4. אשראי חופשי
9	13.1.83	
10	3.2.83	
12	17.2.83	
9	22.9.83	
		ב. שיעורי נזילות במט"ח
		1. פת"ם עובר ושב
95	18.11.82	
100	7.11.83	
		2. פת"ם לזמן קצוב
82	2.12.82	
87	30.6.83	
90	22.9.83	
93	7.11.83	
96	10.11.83	
98	14.11.83	
100	8.12.83	
		3. פת"ם-פצויים
100	שנת 1982	
95	30.6.83	
100	22.12.83	

2. ריבית על נכסים נזילים (אחוזים)

תאריך השינוי	מדרגה ראשונה	מדרגה שנייה	עודפי נזילות
(מונחים שנתיים, תשלום רבעוני)			
5.8.82	0	70	80
3.2.83	0	72	80
24.2.83	0	73	80
9.6.83	0	78	85
18.8.83	0	88	95
(מונחים חודשיים, תשלום חודשי)			
16.2.84	0	9	10
23.2.84	0	11	12
29.3.84	0	15	16
5.4.84	0	15	17

3. ריבית על הלוואות מוניטריות (אחוזים)

מסגרת ההלוואה המוניטרית				
תאריך השינוי	רגילה	מיוחדת	מיוחדת ב'	לבנק הבווד
(מונחים שנתיים, תשלום רבעוני)				
11.2.82	80			
9.6.83	85			
18.8.83	95			
18.9.83	95	170		
7.10.83	95	140		
13.12.83	95	140	170	
12.1.84	95	140	192	
(מונחים חודשיים, תשלום חודשי)				
1.2.84	7.4	10.5	14	
16.2.84	10.0	—	14	
23.2.84	12.5	—	14	17
29.3.84	16.5	—	18	21
5.4.84	17.5	—	19	22

4. שינויים בתקרות אשראי במטבע חוץ

א. כ"כ 2.12.82 צומצמה תקרת האשראי במטבע חוץ כ"כ 7.5 אחוזים, שהסתכמו באותה עת בכ"כ 50 מיליון דולרים.
 ב. כ"כ 13.1.83 צומצמה תקרת האשראי בשיעור של כ"כ 9 אחוזים, שהסתכמו באותה עת בכ"כ 50 מיליון דולרים.
 ג. כ"כ 17.2.83 צומצמה תקרת האשראי בשיעור של כ"כ 10 אחוזים, שהסתכמו באותה עת בכ"כ 55 מיליון דולרים.
 ד. כ"כ 23.2.84 צומצמה תקרת האשראי בשיעור של 10 אחוזים, שהסתכמו באותה עת בכ"כ 50 מיליון דולרים.
 פרק ט', פעולות בנק ישראל 303

המוניטריות (מכסות ושיעורי ריבית על המדרגות השונות של ההלוואה המוניטרית) שבעזרתן הותוותה עקומת היצע הנזילות שהעמיד הבנק לרשות מערכת הבנקאות בהתאם לצרכים המוניטריים במשך השנה, וכן מערכת הקנסות על גירעונות הנזילות.

עוד בסוף 1982 ביקש בנק ישראל, כי יועמד לרשותו כלי מוניטרי נוסף לניהול שוטף של פעולות בשוק הפתוח – מילווה קצר מועד – על מנת להשפיע במהירות ובעוצמה הדרושה על בסיס הכסף ועל רמת שיעורי הריבית בשוק הכספים. תהליך התיאום עם הרשויות הנוגעות בדבר ותהליך החקיקה הסתיימו רק ב־1984: לפיכך נאלץ בנק ישראל, במהלך 1983, להפעיל ביתר תכיפות את הכלים האחרים שעמדו לרשותו, בין השאר, שיעורי הנזילות, למרות ששינויים בשיעורי הנזילות אינם המכשיר היעיל להתמודד עם הבעיות השוטפות, הנוצרות בתוואי ההתפתחויות המוניטריות. זאת ועוד: במהלך המחצית הראשונה של השנה הנסקרת היה בנק ישראל חייב לנהל מדיניות מוניטרית מרסנת, שעה שמשרד האוצר, במסגרת תכניתו להאטת האינפלציה, מנע את העלאת הריבית התעריפית על האשראי החופשי (חח"ד ועוד). חרף זאת הושג ריסנון של האשראי בחודשים הראשונים של 1983, באמצעות ייקור עלות האשראי החורג, בהשפעת הקנסות על גירעונות הנזילות; לעומת זאת סיפק בנק ישראל למערכת הבנקאות הלוואה מוניטרית מוזלת, שחולקה על בסיס התחלקות המקורות השקליים המגויסים מן הציבור. רק במחצית השנייה של 1983, לאחר ששוחררה הריבית הדביטרית ממגבלות המדיניות הכלכלית של משרד האוצר להאטת האינפלציה, נוהלה מדיניות מוניטרית גמישה להשפעה ישירה על מערכת הריביות בשוק הכספים הבנקאי.

כלי נוסף, שהופעל ב־1983, היה תקרות מינהליות על האשראי החופשי במטבע חוץ. תקרות אלו נשארו בתוקפן גם לאחר שבוטלו התקרות על האשראי החופשי השקלי; זאת כדי למנוע את חשיפת המערכת המוניטרית לסכנות יבוא ההון לטווח קצר, דבר העלול לשבש את השגת יעדי המדיניות המוניטרית.

בנק ישראל איפשר תנודות בשערי איגרות החוב הצמודות הנסחרות בכורסה לניירות ערך, בהתאם לתנאי השוק, אך עם זאת מנע ועזועים חריפים בשוק זה, העלולים לפגוע בשוק ההון בכלל, ובשוק איגרות החוב בפרט. יש לציין, כי איגרות החוב הסחירות הן הרכיב בעל העלות הנמוכה ביותר בין רכיבי החוב הפנימי של הסקטור הציבורי לטווח ארוך.

השינויים באמצעי המדיניות המוניטרית מתוארים להלן בפירוט, ותחילה כמה מן המהלכים המוניטריים הבולטים במהלך 1983 ובתחילת 1984.

1. ברביע הראשון של 1983:

א. הוקטנה תקרת האשראי החופשי במטבע חוץ בכ־20 אחוזים, שהם כ־100 מיליון דולרים;

ב. הועלו שיעורי הנזילות על הפיקדונות השקליים ועל האשראי, ובמקביל הוגדלה ההלוואה המוניטרית בסכום דומה, כ־5.5 מיליארד שקלים; בכך הועמדה יתרת ההלוואה המוניטרית על כ־7.5 מיליארד שקלים. מהלך זה נועד ליצור בידי בנק ישראל פוטנציאל ספיגה. ניתן יהיה אפוא לצמצם את ההלוואה המוניטרית, בלי להיזקק לשינויים תכופים בשיעורי הנזילות.

2. ברביע השלישי של 1983 הגיעו גירעונות הנזילות של הבנקים בשקלים לממדים ניכרים, בשל עצירת גידול הפיקדונות השקליים על חשבון גידול הפת"ם. כדי לסייע, אם כי באופן חלקי בלבד, לפתרון בעיה זו, נקט בנק ישראל שורת צעדים מוניטריים, שהביאו את הבנקים להעלאה משמעותית של הריבית הקרדיטרית:

א. הוקטנו שיעורי הנזילות על הפיקדונות השקליים ועל האשראי החופשי. הקטנה זו הפחיתה את חובת הנזילות השקלית בכ־3.5 מיליארד שקלים.

ב. הוגדלה ההלוואה המוניטרית בכ־6 מיליארד שקלים.

- ג. הועלו שיעורי הריבית על פיקדונות הבנקים בכנק ישראל, ובמקביל הותאמה גם הריבית על עודפי הנזילות ועל ההלוואה המוניטרית.
 - ד. פיקדונות העו"ש הוצאו מבסיס חלוקת ההלוואה המוניטרית, כדי ליצור תמריץ חזק יותר לעידוד גיוסם של פיקדונות שקליים נושאי ריבית.
 3. ברביעי האחרון של 1983 גדלו מאוד גירעונות הנזילות במגזר השקלי של מערכת הבנקאות, ובנק ישראל החליט על מהלך נוסף:
 - א. בוטלה חובת הנזילות המוניטרית על הפיקדונות השקליים נושאי ריבית (פז"ק ותפ"ס). שינוי שהקטין את חובת הנזילות בכ-6.5 מיליארד שקלים והגביר את התמריץ לגיוס פיקדונות אלה מן הציבור.
 - ב. במקביל הועלתה מכסת ההלוואה המוניטרית בכ-15 מיליארד שקלים. הלוואה זו הוקצתה לבנקים כמסגרת חדשה בריבית גבוהה, שאיפשרה להם, בין השאר, לפרוע חובות במטבע חוץ. יש לציין, כי הריבית הגבוהה על תוספת ההלוואה המוניטרית המריצה את מערכת הבנקאות להעלות את הריבית הקרדיטרית ולצמצם את הפער בינה לבין הריבית הדביטרית.
 - ג. למניעת העברת מטבע חוץ לחוץ לארץ, בעקבות רכישות מטבע החוץ הנזכרות, הועלו בהדרגה שיעורי הנזילות על פיקדונות הפת"ם לסוגיהם עד 100 אחוזים.
 4. הצעדים המוניטריים האמורים התבטאו ברביעי הראשון של 1984 בשיפור ניכר במצב גירעונות הנזילות, בעקבות הגידול הרב שחל בפיקדונות השקליים של הציבור במערכת הבנקים: בתחילת שנת 1984 חוסלו גירעונות הנזילות במלואם, ומערכת הבנקאות אף פרעה חלק ניכר מיתרת ההלוואה המוניטרית.
- גם בתחילת 1984 המשיך בנק ישראל בהתאמה שוטפת הן של הריבית על הנכסים הנזילים והן של הריבית על ההלוואה המוניטרית; זאת כדי שמערך הריבית בשוק הכספים הבנקאי יתאים להתפתחויות בקצב עליית המחירים, שכן הבנק סבור, שריבית ריאלית חיובית ברמה נאותה, התואמת את הנסיבות, תביא לריסון קצב התפתחותו של האשראי הבנקאי לציבור.

פעולות בנק ישראל בשוק הפתוח באיגרות חוב ממשלתיות

במהלך 1983 מכר בנק ישראל בבורסה איגרות חוב צמודות בסך כ-1.0 מיליארד שקלים נטו (במחירים שוטפים), לעומת מכירות נטו של כ-4.6 מיליארד שקלים בשנת 1982. (הנתונים אינם כוללים רכישות לתיק בנק ישראל במקור, ופדיונות ותקבולי ריבית בגין תיק הבנק).

עיקר הביקוש של הציבור התרכז בחודשים מאי, אוגוסט, אוקטובר ונובמבר, שבהם הסתכמה המכירה נטו בכ-8.7 מיליארד שקלים (במחירים שוטפים). היצעים גדולים — ובעקבותיהם רכישות נטו מצד בנק ישראל — ניכרו במארס, באפריל, בספטמבר ובדצמבר: בחודשים אלה רכש הבנק כ-7 מיליארד שקלים. טווח התנודות החודשיות הריאליות בשערי האיגרות נע בין עלייה של 7.4 אחוזים (במאי) לירידה של 5 אחוזים (באפריל ובספטמבר). תנודות גדולות במיוחד היו באיגרות לתקופות קצרות ובאיגרות הצמודות ב-80 אחוזים למדד (בין עלייה של 8.9 אחוזים לירידה של 6 אחוזים). בראשית 1984 התערב הבנק כדי למתן תנודות חריפות במיוחד בביקוש הציבור לאיגרות חוב בשוק המשני: בינואר קלט הבנק היצע של כ-13 מיליארד שקלים, תוך ירידה ריאלית של כ-9 אחוזים בשערי האיגרות, ובפברואר ומארס מכר הבנק נטו איגרות חוב בכ-6 מיליארד שקלים, תוך עלייה ריאלית של כ-10 אחוזים.

כאמור, גברו השנה התנודות בשערי האיגרות, בשל האירועים המיוחדים שהתרחשו בשוק ההון ובשל מדיניות הבנק לצמצום תנודות חריפות בלבד: בחמשת החודשים, שבהם עלו ריאלית שערי האיגרות, הגיעה העלייה החודשית הממוצעת ל-3.2 אחוזים, לעומת 2.7 אחוזים בלבד

לוח ט"ד
פעילות בנק ישראל בשוק הפתוח לפי סוגי האגרות, 1980 עד 1983
(מיליוני שקלים)

עורך רכישות על מכירות בבורסה, מחירים שוטפים								
חלקן של עסקות בנק ישראל בסך מחזור איגרות החוב בבורסה ¹	צמודי מדר (מיליוני שקלים, מחירים שוטפים)							התקופה
	סך הכול	צמודי דולר	כרייה כפולה	4%	4%	"ארבל"	"גליל"	
				100%	90%	7% 80%	3% 100%	
19	1,415	6	— 3	— 115	15	586	926	1981
37	— 4,628	— 299	— 290	— 1,479	— 248	— 1,763	— 548	1982
34	— 934	— 746	531	— 282	682	— 1,520	401	1983
40	330	— 121	126	— 114	5	— 178	612	ינואר
30	161	40	— 50	— 28	— 28	60	167	פברואר
39	1,962	— 54	29	145	34	1,113	695	מארס
35	1,130	— 159	34	— 80	— 4	1,449	— 110	אפריל
43	— 1,601	— 139	182	— 125	76	— 2,259	664	מאי
35	511	72	124	118	42	378	25	יוני
35	— 259	— 191	— 25	38	68	— 218	69	יולי
32	— 964	— 176	— 115	— 155	— 32	— 429	— 57	אוגוסט
33	1,181	— 213	219	203	23	717	232	ספטמבר
35	— 2,473	— 6	145	42	34	— 1,386	— 1,302	אוקטובר
31	— 3,682	— 102	— 24	— 339	78	— 593	— 2,702	נובמבר
33	2,773	303	134	16	386	— 174	2,108	דצמבר

(1) מוגדר כמחצית שווי הקניית והמכירות חלקי המחזור בשוק.

בחדשים מקבילים ב-1982; בשבעת החודשים, שבהם ירדו שערי האיגרות ריאלית, היתה זו ירידה חודשית ממוצעת של 3 אחוזים, לעומת 1.9 אחוזים בלבד בחדשים מקבילים ב-1982. בנק ישראל פעל השנה בסוגי האיגרות השונים כדלקמן:

א. באיגרות הצמודות למדד ב-80 אחוזים ונושאות ריבית של 4 אחוזים עד 7 אחוזים (5 עד 7 שנים לפדיון) — היתה מכירה נטו של כ-1.5 מיליארד שקלים במרוצת השנה;

ב. באיגרות הצמודות לדולר, ונושאות ריבית משתנה (8 עד 10 שנים לפדיון) — מכירה נטו של כ-750 מיליון שקלים;

ג. באיגרות הצמודות במלואן למדד ונושאות ריבית של 4 אחוזים (עד שנתיים לפדיון) — מכירות של כ-300 מיליון שקלים;

ד. באיגרות מסוג "כרירה כפולה" (5 עד 7 שנים לפדיון) — רכישות נטו של כ-540 מיליון שקלים;

ה. באיגרות הצמודות במלואן למדד, ונושאות ריבית של 3 אחוזים (7 עד 10 שנים לפדיון) — רכישה נטו של כ-400 מיליון שקלים;

ו. באיגרות הצמודות ב-90 אחוזים למדד ונושאות 4 אחוזים ריבית (3 עד 4 שנים לפדיון) — רכישה נטו של 680 מיליון שקלים.

חלקו של בנק ישראל במחזור העסקאות באיגרות חוב בבורסה (בחישוב על פי ממוצעים יומיים של מחזורי העסקאות) היה, בממוצע שנתי, 34 אחוזים, לעומת 36.6 אחוזים ב-1982. חלק הבנק בפעילות על פני השנה נע בין 30 אחוזים בחדש פברואר לבין 43 אחוזים במאי. בנק ישראל הוא חבר הבורסה לניירות ערך, ונציגיו משתתפים בישיבות מועצת המנהלים והוועדות של הבורסה.

ברביע האחרון של 1983 ביקשה הממשלה את בנק ישראל לפעול למענה במסחר במניות הבנקאיות שבמסגרת ההסדר, שעליו הוסכם באוקטובר 1983. הבנק קלט בתקופה זו למען הממשלה מניות בנקאיות בשווי כולל של כ-54 מיליארד שקלים.

4. גיוס הון לתקציב המדינה

בנק ישראל הוא הבנקאי של הממשלה, ובתוקף תפקידו זה הוא מגייס הון למימון תקציב המדינה, הן באמצעות הנפקת איגרות חוב (מילואות מדינה) והן באמצעות קבלת הפקדות ישירות מהבנקים למען האוצר (בדרך כלל כספים מאמיסיות של המוסדות הפיננסיים). אפיקי חיסכון אלה הם הנפקות של איגרות חוב סחירות במקור, תכניות חיסכון המופעלות למען האוצר באמצעות המערכת הבנקאית וכן כלי החיסכון המוסדי לסוגיהם (קופות גמל, קופות פנסיה, חברות ביטוח).

בשנת 1983 גייס הבנק לממשלה כ-131 מיליארד שקלים, מזה כ-40 אחוזים באמצעות קופות גמל וכ-27 אחוזים באמצעות תכניות חיסכון. (ראה לוח ט' 5, להלן).

5. ניהול מילואות המדינה

מינהל מילואות המדינה מנהל ופודה את מילואות המדינה מרצון ומילואות החובה (את האחרונים הוא גם מפיץ). בקופות בנק ישראל בירושלים, בתל-אביב ובחיפה, יכול הציבור לפדות מילואות מדינה, שזמן פירעונם הגיע.

לוח ט'-5
גיוס ההון לתקציב המדינה לפי מקורותיו ולפי אופן הגיוס, 1982 עד 1983

העלייה או הירידה (—) המשקל ב-1983 לעומת קודמתה	1983	1982	
(אחוזים)	(מיליוני שקלים)		
89	6.3	8,312	4,387 הנפקות במקור — איגרות חוב סחירות
175	26.6	34,854	12,639 מתכניות חיסכון
(211)	(3.0)	(3,904)	(1,255) מזה: באמצעות איגרות חוב שהנפיק בנק ישראל
109	40.5	53,130	25,407 מקופות גמל
(209)	(10.5)	(13,790)	(4,456) מזה: באמצעות איגרות חוב שהנפיק בנק ישראל
182	23.1	30,254	10,731 מקרנות פנסיה
(114)	(0.5)	(639)	(298) מזה: באמצעות איגרות חוב שהנפיק בנק ישראל
102	3.5	4,571	2,262 מחברות ביטוח (איגרות חוב שהנפיק בנק ישראל)
— 89		37	345 הפקדות חופשיות
135	100.0	131,158	55,771 סך כל גיוס ההון ברוטו לתקציב
(147)	23.8	(31,216)	(12,658) מזה: באמצעות איגרות חוב שהנפיק בנק ישראל
364		131,447	28,307 סך כל הפדיונות
		— 290	27,464 סך כל גיוס ההון נטו

לאחרונה הוחל בהפעלת מערכת ממוחשבת של שוק ההון, המנהלת את כל מילווות המדינה ומבצעת את התשלומים לציבור; עם השלמתה, תכלול המערכת את הנתונים על חוב המדינה כולו, ותאפשר לערוך תחזית של החוב לשנים הבאות.

א. ניהול מילווות מרצון ופדיונם

בין מילווות המדינה מרצון, נמנות איגרות חוב סחירות, איגרות חוב של משקיעים מוסדיים (תכניות חיסכון, מוסדות גמל ופנסיה) ואיגרות חוב המונפקות כנגד הפקדות של חברות ביטוח ושל המוסד לביטוח לאומי.

הבנק מנהל גם את הפיקדון המרוכז של איגרות חוב למוכ"ז ממילווות המדינה למען מסלקת הבורסה לניירות ערך. פעולה זו תסתיים בקרוב, כאשר האמיסיות האחרונות מאיגרות החוב למוכ"ז תיפדינה.

כן מנהל בנק ישראל את ספרי הבעלים הרשומים של מילווות על-שם: משלם את הריבית ופורע במועד את הקרן.

ערך הפדיונות של המילווות מרצון הסתכם במשך שנת 1983 ב-33,693.9 מיליון שקלים (כולל ריבית והצמדה) — לעומת 18,073.7 מיליון שקלים ב-1982. 403,000 איגרות חוב ותלושי ריבית של מילווות מרצון הוגשו לפדיון במשך שנת 1983, לעומת 410,000 ב-1982.

ב. הפצה, ניהול ופדיון של מילווה חובה

בשנת 1983 הוחל בהפצת תעודות מילווה חיסכון 1979, שמהם הופצו במשך השנה כ- 41,000 תעודות. כן נמשכה מסירתן של תעודות מילווה ביטחון לשנים 1970 – 1974, מילווה תוספת יוקר, מילווה מלחמה ומילווה חיסכון לשנים 1970 – 1978: כ- 18,000 תעודות במשך השנה. הערך הנקוב של התעודות שהופצו במשך 1983 הסתכם ב- 245 מיליון שקלים. בנק ישראל נערך לטיפול במילווה למימון מלחמת "שלום הגליל". הוחל בעיבוד רשימות הזכאים, שנתקבלו מנציבות מס הכנסה.

מבצע איתור המוטבים, שנשלחו אליהם תעודות בשנים קודמות והדואר החזירן, שהחל ב- 1982, הסתיים השנה: זאת לאחר משלוח כ- 250 אלף מכתבי פנייה לאזרחים, שאותרו על פי נתונים מעודכנים של מירשם התושבים. עיקר המאמץ הוקדש למשלוח תעודות שזמן פירעונן עבר ולא יחוד משלוחים של תעודות ממילווה שונים על שם מוטב אחד. במשך שנת 1983 נשלחו שנית כ- 81,000 תעודות, לעומת כ- 98,000 תעודות בשנת 1982.

לנוחיות הציבור מופעלת במשרדי בנק ישראל מערכת של מסופי מחשב, המאפשרת לכל אזרח או חברה לקבל פרטים מלאים על מצבת מילווה החובה שלהם.

בחודש אוגוסט 1983 הוחל בפדיון השליש האחרון מתעודות א' של מילווה חיסכון 1977, שלישי שני של תעודות א' של מילווה חיסכון 1978 ושליש ראשון של תעודות א' של מילווה חיסכון 1979. כן עמדו לפדיון כל התעודות של מילווה חיסכון 1979, שערך הנקוב הגיע עד 250 שקלים. באוגוסט 1983 החל בנק ישראל לפדות גם את השליש הראשון של תעודות ב' של מילווה חיסכון 1974.

ערך הפדיון של מילווה החיסכון לשנים 1970 עד 1979 הסתכם השנה ב- 4,959.4 מיליון שקלים (כולל הצמדה, ריבית ותשלומים על פדיון באיחור), לעומת 1,629.9 מיליון שקלים ב- 1982.

לוח ט'-6

פדיונות¹ מילווה חובה, 1982 ו-1983

1983			1982			המילוה
סך הכול	ריבית והפרשי הצמדה	פדיון קרן	סך הכול	ריבית והפרשי הצמדה	פדיון קרן	
(מיליוני שקלים)						
1,323.3	1,313.4	9.9	619.1	612.1	7.0	מילוה בטחון 1970 עד 1974
4,959.4	4,852.8	106.6	1,629.9	1,557.2	72.7	מילוה חיסכון 1970 עד 1979
952.7	944.6	8.1	469.2	460.8	8.4	מילוה מלחמה ² 1973 עד 1975
20.4	20.3	0.1	11.4	11.0	0.4	מילוה תוספת יוקר
93.4	93.2	0.2	10.3	10.2	0.1	נכסי נפקדים

(1) כולל תשלומים על מילווה חובה שלא נפרעו במועד. (עד 31.8.82 שולמה ריבית של 102 אחוזים, והחל ב- 1.9.82 – הצמדה).
(2) כולל מילווה מלחמה מרצון.

חוקי מילווה ביטחון ומילווה מלחמה מתירים פדיון מוקדם (לקשישים, לנכים במצוקה וליוזרים); כן ניתן לפדות פדיון מוקדם לחברות ולמפעלים הנתונים במצוקה כלכלית, בתנאים מסוימים ובאישור משרדי הממשלה הנוגעים בדבר. פדיון מוקדם של מילווה מלחמה מרצון מותר גם על פי אישור של שר האוצר. הפדיונות המוקדמים הסתכמו השנה ב-2,276 מיליון שקלים לפי ערך פדיון, לעומת 1,099.7 מיליון שקלים ב-1982. במשך שנת 1983 הוגשו לפדיון 782,000 תעודות ותלושי ריבית של מילווה חובה, לעומת 542,000 ב-1982.

בספטמבר 1982 שונתה דרך חישוב הפיצוי למקבלי מילווה חובה שלא פרעו במועד: במקום תשלום ריבית — משולמת הצמדה מלאה, המחושבת ארבע פעמים בשנה, בתחילת כל רביעי. התשלומים בגין איחור בפדיון הסתכמו במשך שנת 1983 ב-737.4 מיליון שקלים, לעומת 135.2 מיליון שקלים ב-1982.

ג. פדיון איגרות חוב של מדינת ישראל ("בונדס") — בניהול בנק ישראל
בנק ישראל מטפל בפדיון מוקדם (בשקלים) של איגרות חוב של מדינת ישראל ("בונדס"), המונפקות בחוץ לארץ. לפי תקנות המילווה, מותר פדיון המוקדם של איגרות אלה בישראל למסודות ציבור ישראלים, למשקיעים מחוץ לארץ, לתיירים ולתושבי ישראל, שהם בעלי פטור לפי הוראות הפיקוח על מטבע חוץ.
היקף הפדיון וההמרה של האיגרות בישראל ירד בשנת 1983 ב-29 אחוזים, והגיע ל-121 מיליון דולרים (110 מיליון דולרים קרן ו-11 מיליון דולרים ריבית), לעומת 170 מיליון דולרים ב-1982. היקף הפדיונות וההמרות לפי שערים שוטפים הגיע לכ-6.7 מיליארד שקלים. במשך שנת 1983 נפדו 173,000 איגרות חוב, שטרי חיסכון ותלושי ריבית, לעומת 202,000 ב-1982. בסך כל ההמרות עלה חלקם של התיירים (43 אחוזים ב-1983 לעומת 36 אחוזים ב-1982), וירד חלקם של מוסדות ציבור ישראליים ושל תושבי ישראל.
השנה נמשכה מגמת הירידה בהמרות ה"בונדס" לצורך השקעות: כ-1.4 מיליון דולרים, לעומת 5.9 מיליון דולרים ב-1982 ו-11.6 מיליון ב-1981.

6. האשראי בהכוונת בנק ישראל

מערכת האשראי המוכוון מופעלת בידי מחלקת האשראי של בנק ישראל באמצעות מערכת הבנקאות, ומסתייעת בוועדות, שמשתתפים בהן נציגי משרדי הממשלה השונים. האשראי המוכוון מיועד ברובו לסקטור היצוא, ומקורותיו הם בנק ישראל והבנקים המסחריים. (הרכבן ותנאיהן של הקרנות מפורטים בלוח ט'-7.)
יתרת האשראי המוכוון במטבע ישראלי ובמטבע חוץ הסתכמה בסוף 1983 בכ-173 מיליארד שקלים, לעומת כ-64 מיליארד בסוף 1982: גידול נומינלי של 168 אחוזים, המבטא ירידה ריאלית של כ-8 אחוזים. ירידה זו נבעה מירידת היקף היצוא הממומן בקרנות (שהסתכמה בכ-5.5 אחוזים) ומהמשך הירידה בהיקף מימון יצוא היהלומים, עקב שינוי בהסדרי המימון, שנכנס לתוקפו במהלך שנת 1982.

האשראי ליצוא במטבע ישראלי עלה, במונחים נומינליים, בכ-120 אחוזים; המימון בקרן הייצור ליצוא (שעמד על 57 אחוזים משער החליפין של הדולר) הועלה במקביל לפיחות השקל ביחס לדולר במהלך שנת 1983. בתחילת 1984 הופחת שיעור המימון בקרן זו ל-45 אחוזים משער החליפין של הדולר, אך במקביל ניתן אשראי משלים בשיעור של 15 אחוזים במטבע חוץ, בריבית הנהוגה בקרן משלוחי יצוא.

יתרת האשראי המוכוון לפעילות המקומית עלתה נומינלית במהלך 1983, בכ-120 אחוזים (ראה לוח ט'9); זוהי ירידה ריאלית של 24 אחוזים, בהמשך למגמה ששררה בשנים קודמות, במסגרת מדיניות בנק ישראל לצמצום היקף האשראי המוכוון לשוק המקומי. הגורם העיקרי לירידת סך האשראי היה הירידה הניכרת בהלוואות הקונברסיה לחקלאות, שמימוןן הועבר למשרד האוצר. מקורות האשראי המוכוון לשוק המקומי הם פיקדונות האוצר ואמצעי הבנקים המסחריים. (ראה לוח ט'7).

א. קרנות היצוא

קרנות היצוא מממנות את תהליך היצוא לכל שלביו: שלב הייצור (באמצעות קרן הייצור, במטבע ישראלי), שלב היבוא (באמצעות קרן היבוא לשם יצוא, במטבע חוץ) ושלב המשלוחים

לוח ט'7
הרכב קרנות האשראי המוכוון, 1982 ו-1983
(ליום 30 בדצמבר)

מקורות הקרן ב-1983			מקורות הקרן ב-1982		
השתתפות בנק ישראל			השתתפות בנק ישראל		
הלוואות	שחרור	השתתפות הבנק	הלוואות	שחרור	השתתפות הבנק
מבנק ישראל	מנזילות	המסחרי	מבנק ישראל	מנזילות	המסחרי

(אחוזים)

קרנות יצוא במטבע חוץ

קרן יבוא לשם יצוא	100.0	—	—	100.0	—
קרן משלוחים רגילה	100.0	—	—	100.0	—
קרן לטווח ארוך ולשיווק	—	—	100.0	—	100.0
קרן היהלומים	100.0	—	—	100.0	—

קרנות יצוא במטבע ישראלי

קרן ייצור ליצוא ¹	5.5	19.5	75.0	—	100.0
קרן יצוא עקיף	5.5	19.5	75.0	—	100.0
קרן הסבה ליצוא	30.0	—	70.0	30.0	70.0

קרנות הון חוזר במטבע ישראלי

קרן סיוע ליישובים חקלאיים	40.0	—	260.0	—	260.0
קרן סיוע למפעלי תעשייה	40.0	—	260.0	—	260.0

(1) כולל מימון פרי הדרי.

(2) מתוך פיקדון האוצר בבנק ישראל.

(באמצעות קרנות המשלוחים במטבע חוץ). כן פועלות קרן היהלומים (במטבע חוץ). קרן משלוחים לטווח ארוך ובינוני (במטבע חוץ). לשם מימון עסקות יצוא של ציוד ונכסי השקעה (שמקובל למכור אותם בשוקי העולם בתנאי אשראי לתקופות בינוניות וארוכות). וקרן השיווק (במטבע חוץ). שנועדה לממן קידום פעולות שיווק בחוץ לארץ.

(1) קרן היבוא לשם יצוא

יתרת האשראי הממוצעת בקרן יבוא לשם יצוא בדולרים פחתה בשנת 1983 ב־20 אחוזים לעומת אשתקד, והדבר מבטא ירידה של כ־5.5 אחוזים ביצוא הממומן; נוסף על כך השתנו הסדרי מימון מיוחדים, שהיו נהוגים במסגרת קרן זו, והועברו במהלך השנה לקרן למימון משלוחי יצוא.

לוח ט' 8 האשראי המוכוון ליצוא, 1982 ו-1983

העלייה או הירידה (—)					
1983 לעומת 1982		1983		1982	
ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה
(אחוזים)		(מיליוני שקלים)			
א. במטבע ישראלי					
104.4	120.2	21,413	33,056	10,478	15,015
קרן ייצור ליצוא ¹					
ב. במטבע חוץ					
86.2	193.2	10,573	19,712	5,678	6,723
קרן יבוא לשם יצוא					
142.2	220.8	36,444	66,206	15,045	20,637
קרן משלוחים					
186.3	244.3	9,448	18,426	3,300	5,352
הקרן למימון לטווח ארוך					
135.0	219.0	56,465	104,344	24,023	32,712
סך הכול למעט יהלומים					
65.2	111.3	22,215	34,282	13,444	16,222
קרן היהלומים					
110.0	183.3	78,680	138,626	37,467	48,934
סך הכול במטבע חוץ					
108.8	168.0	100,093	171,682	47,945	63,949
ג. סך כל האשראי ליצוא (ב)+(א)					
ד. האשראי במטבע חוץ במונחי דולרים					
(מיליוני דולרים)					
— 19.7	— 9.8	188	184	234	204
קרן יבוא לשם יצוא					
4.5	— 1.6	648	618	620	628
קרן משלוחים					
23.5	5.5	168	172	136	163
הקרן למימון לטווח ארוך וקרן השיווק					
1.4	— 2.1	1,004	974	990	995
סך הכול, למעט יהלומים					
— 28.7	— 35.1	395	320	554	493
קרן היהלומים					
— 9.4	— 13.0	1,399	1,294	1,544	1,488
סך הכול במטבע חוץ					

(1) כולל קרן פרי הדר. קרן יצוא עקיף וקרן הסבה ליצוא.
המקור: דוח על הנכסים הנזילים של המוסדות הבנקאיים.

יתרת האשראי הממוצעת בקרן הייצור ליצוא גדלה בכ-105 אחוזים, במונחי שקלים, ובמונחים ריאליים פחתה בכ-17 אחוזים. הירידה נובעת הן מצמצום היצוא, כאמור, בכ-5.5 אחוזים, והן משחיקה יחסית של שיעור המימון, במונחים ריאליים.

באפריל 1982 בוטלו כל מכסות המימון ליהלומנים, ומאז ניתן המימון לכל יצרן על בסיס מספר עובדי הייצור המועסקים במפעלו. לתקופת המעבר, נקבעה לכל יהלומן מכסה המופחתת הדרגתית: במהלך שנת 1983 קטנה הקרן בשיעור של כ-35 אחוזים, עקב הפירעון ההדרגתי של מכסות המעבר.

בשנת 1983 גדלה היתרה הממוצעת של הקרן למימון משלוחי יצוא, במונחי דולרים, ב-4.5 אחוזים לעומת שנת 1982. עלייה זו מושפעת מכמה גורמים: הירידה בהיקף היצוא אמנם התבטאה בהקטנת היקף המימון, אך תקופת האשראי הממוצע בקרן התארכה, כנראה עקב התחרות בשווקים העולמיים, שהצריכה את הארכת תקופת האשראי.

יתרת הקרן למימון משלוחי יצוא לטווח ארוך קטנה בסוף השנה בכ-5 מיליוני דולרים, לעומת היתרה בסוף 1982. הירידה משקפת את ההאטה ביצוא ציוד ונכסי השקעה למדינות, אשר רמת הסיכון ביצוא אליהן גברה במדה רבה בשנתיים האחרונות (בעיקר מדינות דרום-אמריקה ואפריקה).

לוח ט'-9 אשראי מוכוון לשוק המקומי, 1982 ו-1983

העלייה או הירידה (—)						
1982 לעומת 1983		1983		1982		
ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה	
(אחוזים)		(מיליוני שקלים)				
114.0	117.3	291	402	136	185	קרן סיוע למפעלי תעשייה
91.1	126.8	302	372	158	164	קרן סיוע לחקלאות
6.4	106.0	117	103	110	50	קרן קונברסיה ואשראים אחרים
75.8	119.8	710	877	404	399	סך כל האשראי המוכוון לשוק המקומי

המקור: דוח על הנכסים הנזילים של המוסדות הבנקאיים.

7. הפיקוח על מטבע חוץ

הפיקוח על מטבע חוץ בבנק ישראל מופעל באמצעות שלוש יחידות: היחידה הכלכלית, יחידת החברות ויחידת היתרי פרט.

היחידה הכלכלית עוסקת בעריכת שינויים בהיתר הכללי בקביעת הוראות נוהל לסוחרים המוסמכים, בניהול מערכת המידע ובעריכת סקרים כלכליים ובדיקות בתחומי הטיפול של הפיקוח. יחידת החברות מטפלת באישור השקעות תושבי ישראל בחוץ לארץ, בבקשות להקמת חברות בחוץ לארץ כבעלות תושבי ישראל ובמעקב שוטף אחר פעילותו. יחידת היתרי פרט מטפלת במתן היתרים ספציפיים לתושבי ישראל שאינם חברות בנושאי פרט שונים הנוגעים להיתר הפיקוח על מטבע חוץ. נוסף על כך מפעיל הפיקוח על מטבע חוץ – בשיתוף עם היועץ המשפטי לממשלה ובתיאום עם המשטרה – "ועדת כופר" לטיפול בעברייני מטבע.

א. ההיתר הכללי

ההיתר הכללי הוא המסגרת החוקית להגדרת הפעולות המותרות לתושבי ישראל במטבע חוץ ועם תושבי חוץ; מדי פעם בפעם חלים בהיתר זה שינויים, בהתאם להתפתחויות הכלכליות והמוניטריות ובהתאם למדיניות הממשלה ובנק ישראל. בשנת 1983 וברביע הראשון של 1984 חלו השינויים הבאים:

1. בחודשים יוני ויולי 1983 –

(א) נאסר על תושב ישראל לרכוש זכויות סוציאליות בחו"ל, אלא אם כן החל בתשלומים בעת שמקום מושבו הקבוע היה מחוץ לישראל, או החל בתשלומים כדין לפני האיסור. היתר מיוחד לרכישת זכויות סוציאליות בחו"ל ניתן לתושבי ישראל נרדפי המשטר הנאצי.

(ב) הוטלו הגבלות על ביצוע עסקאות עתידיות: הותר לבצען רק אם החוזים נסחרים בבורסה מוכרת ולצורך כיסוי סיכונים. תושב ישראל רשאי לבצע עסקאות עתידיות בטובין רק אם הוא עוסק בטובין אלה. תושב ישראל רשאי גם לבצע עסקאות עתידיות בחוזים פיננסיים להבטחת שיעורי ריבית, אם עסקאות אלה קשורות להלוואות במטבע חוץ, שקיבל כדין.

(ג) הלוואה ישירה מתושב חוץ לתושב ישראל, לתקופה של 30 חודש ומעלה, היא הלוואה מותרת, כבעבר, אך תיקון קבע, שהלוואה כזאת אינה יכולה לקבל ערבות של בנק בישראל (כולל שלוחותיו בחו"ל), או של מוסד פיננסי אחר בישראל.

2. מתחילת נובמבר נקבע, כי רכישת מטבע חוץ לצורך נסיעה לחו"ל מותרת רק כנגד הצגת כרטיס טיסה ודרכון, ורישום בהם. נאסר על בנק סוחר מוסמך למכור מטבע חוץ לתושב ישראל לצורכי החזקה.

3. בינואר 1984 –

(א) הופחת סכום מטבע החוץ שמותר לתושב ישראל להוציא עמו לחו"ל מ-3,000 דולרים ל-2,000 דולרים.

(ב) הסכום במטבע חוץ, שמותר לתושב ישראל להחזיק, אם נרכש כדין לפני מועד התיקון, הופחת ל-2,000 דולרים.

(ג) העברת מתנות ותמיכות לחו"ל הותרה רק לתושבים שגילם מעל 18, והסכום הוקטן ל-2,000 דולרים לשנה.

(ד) נאסר על תושבי ישראל לרכוש ניירות ערך בחו"ל, למעט ניירות ערך של חברות ישראליות שאושרו במיוחד לעניין זה. המחזיק בנייר ערך מחו"ל, שנרכש לפני מועד התיקון, הורשה להמשיך ולהחזיקו.

- (ה) בוטל ההיתר לתושבי ישראל להשקיע בזהב.
- (ו) בוטל ההיתר לתושבי ישראל להחזיק מטבע חוץ בחשבונות בבנקים בחו"ל, למעט יצואנים וחברות ספנות, שרשאים להחזיק בחשבונות בחוץ לארץ כבעבר. ניתנה תקופת מעבר של שנה לחיסול חשבונות כאלה.
- (ז) בוטל ההיתר לרכישת 3,000 דולרים באופן חופשי בידי תיירים; מעתה יכול תייר לרכוש 500 דולרים בלבד ביציאה מישראל. (הזכות לרכישת מטבע חוץ במסגרת המרה חוזרת באותו ביקור נשארה ללא שינוי.)
- (ח) הופחת סכום שוויים של הנכסים שזכאי תושב שעזב להוציא מישראל, מ-3,000 דולרים ל-2,000 דולרים לשנה, ובוטלה זכותו להוצאת 20 אחוזים מיתרת נכסיו בישראל בתום שנתיים מיום עזיבתו.

ב. חוזרי המפקח על מטבע חוץ

- נוסף על השינויים החלים בהיתר הכללי מדי פעם בפעם, מוציא המפקח על מטבע חוץ חוזרים לבנקים הסוחרים המוסמכים, שמטרתם להסביר ולהבהיר את הוראות ההיתר הכללי ואת מדיניות המפקח על מטבע חוץ בהפעלתו: ניתנות בהם הוראות נוהל לסוחרים המוסמכים, ומובאות בהם דרישות הבדיקות, הרישומים והדיווחים מן הסוחר המוסמך. הנושאים העיקריים שנידונו השנה בחוזרים:
- (1) הובהר מעמדן של שלוחות הבנקים בחו"ל שאינן סוחרים מוסמכים, ואין לבצע דרכן עסקאות או תשלומים, שמותר לבצעם רק באמצעות סוחר מוסמך.
 - (2) הובהר, כי במקרים של הסבת זכויות, שקיבל תושב חוץ מתושב ישראל לסוחר מוסמך, כביטחון להלוואה, יש לראות הסבה זו כהסבת ההלוואה שנתן הסוחר המוסמך — מתושב החוץ לתושב ישראל.
 - (3) הובהר, כי תושב שעזב אינו רשאי להעביר מתנות ותמיכות, דמי מזונות, גימלאות וכד' לחו"ל.

8. הפיקוח על התאגידים הבנקאיים⁵

א. כללי

פעולות הפיקוח על הבנקים בשנת 1983 התרכזו במעקב על יציבות המערכת הבנקאית, בפעולות להגנת הלקוחות ובקידום אכיפתן של הוראות בנק ישראל; זאת תוך שימת לב להשלכות שיש להתפתחויות הכלכליות במשק, ובמיוחד בשוקי ניירות הערך, על פעילות המערכת הבנקאית.

במסגרת זו הושם דגש על מתן הנחיות למערכת הבנקאות, במסגרת נוהל בנקאי תקין ונהלים אחרים, ועל שיפור מערכות הדיווח, ובעיקר הדיווח משלוחות הבנקים הישראליים בחו"ל. אירועי שנת 1983, ובמיוחד הפסקת ויסות המניות הבנקאיות, חייבו את הפיקוח על הבנקים לפעילות ענפה, שחרגה ממסגרת תפקידי המסורתיים הן כאשר להסדר המניות הבנקאיות והן כאשר להסדרים חשבונאיים שנעשו בעקבותיו.

פרט לאי חידושו של רשיון בנק של מוסד בלתי פעיל אחד, לא השתנה מספר התאגידים הבנקאיים בשנת 1983, ובסוף השנה פעלו בישראל (לרבות בחבל עזה) 66 תאגידים בנקאיים הנתונים לפיקוחו של המפקח על הבנקים. (ראה לוח ט-10.)

⁵ דיון מפורט ראה: בנק ישראל, המפקח על הבנקים, סקירה שנתי, 1983 (בהכנה: תתפרסם בסוף יוני 1983).

לוח ט' 10
מספר התאגידים הבנקאיים הנתונים לפיקוח¹ ליום 31 בדצמבר

1983	1982	1981	
27	27	26	בנקים ²
1	1	1	בנק חוץ
1	2	2	בנקים לקידום עסקים
15	15	15	בנקים למשכנתאות
9	9	9	בנקים למימון השקעות ³
8	11	11	מוסדות כספיים
1	2	2	חברות שירותים משותפות ⁴
62	67	66	סך הכול

- (1) הסיווג נעשה לפי "חוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א – 1981".
 (2) אינו כולל את "בנק חקלאות לישראל בע"מ", שהוא בעל רשיון בנק, אך עיקר פעילותו כבנק למימון השקעות. כולל את "בנק פלשתינ בע"מ" כעזה.
 (3) כולל את "בנק החקלאות לישראל בע"מ".
 (4) אינו כולל את חברת השירותים המשותפת. מרכז סליקה בנקאי בע"מ, ואת "נועם", בנק לקידום עסקים בע"מ – שהקמתם אושרה עקרונית. והם טרם החלו בפעילותם כ־31 בדצמבר 1983.

המוסדות הבנקאיים הרגילים⁶ הפעילו בסוף 1983 1,125 סניפים בישראל (1,074 סניפים רגילים ומשרדים ראשיים, 27 סניפים מוגבלים ו־24 דלפקים) וכן 30 סניפים רגילים ו־2 סניפים מוגבלים ביהודה, בשומרון ובחבל עזה. סך הנכסים של משרדי המוסדות הבנקאיים הרגילים בישראל ובכלל זה ביוש"ע הגיע לכ־5,014 מיליארדי שקלים. בשנת 1983 אושרה הקמתה של חברת בת בנקאית חדשה בחוץ לארץ, אשר החלה לפעול בשנת 1984. כמו־כן נפתחו סניף אחד ו־2 משרדי חברות בנות של בנקים ישראליים מחוץ לישראל. לעומת זאת נסגרה נציגות אחת בחוץ לארץ, ונפתחו 4 נציגויות אחרות.

מספר משרדי השלוחות הבנקאיות של הבנקים הישראליים בחוץ לארץ הגיע בסוף השנה ל־139, לעומת 133 בסוף 1982 ו־117 בסוף 1981. השלוחות כללו 18 חברות בת בנקאיות (המחזיקות 67 משרדים), 34 סניפים וסוכנויות ו־38 נציגויות. סך הנכסים של החברות הבנות, הסניפים והסוכנויות הגיע בסוף שנת 1983 לכ־21 מיליארד דולרים.

ב. תחומי הפעילות של הפיקוח על הבנקים בשנת 1983

(1) חקיקה וחקיקה משנה

א. על־פי "חוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א – 1981" חויבו הבנקים להפריד את עסקיהם הבנקאיים מאלה שאינם בנקאיים עד 1.4.85. "הצעת חוק הבנקאות (רישוי), תיקונים שונים

⁶ הבנקים, בנק החוץ והבנקים לקידום עסקים.

והפרדת עסקים, התשמ"ד – 1984" מגדירה מסגרת מסוימת לביצוע הפרדת העסקים – מסגרת שאינה מחייבת, אך תואמת בדרך-כלל את תכניות הבנקים לביצוע הנדרש בחוק. בהצעת החוק מובאים בחשבון היבטי מיסוי, וכן נקבעים דפוסים והליכים בכל הקשור להפרדה.

- ב. בינואר 1983 חוקן צו הערבויות, ובמסגרתו הוגדרו סוגים נוספים של התחייבויות על חשבון לקוחות לצורך קביעת שקלולן לפי הצו, כדלקמן: ערבויות להזמנת ניירות ערך, ערבויות לטובת משכיר ציוד לשם הבטחת תשלומים של שוכר ציוד (ערבויות שכירות או ערבויות "ליסינג") וכן ערבויות לטובת ספק שירותים או סחורות לשם הבטחת תשלומים בעדם. באותו מועד שונה שיעור נפח הערבויות המותר ביחס לבסיס ההון.
- ג. במסגרת ה"חוק לתיקון פקודת הבנקאות (מס' 15) התשמ"א – 1981" נקבעו התנאים, שלפיהם הופך פיקדון ל"פיקדון ללא תנועה". התיקון מטיל על התאגיד הבנקאי חובה לנסות ליצור קשר עם בעל הפיקדון, ואם לא הצליח בכך – להשקיע את הכספים לזכותו, לפי כללים שיקבע נגיד בנק ישראל, באישור שר האוצר.
- ב"צו הבנקאות (פיקדונות ללא תנועה), התשמ"ג – 1983" קבע הנגיד כללים בדבר הטיפול בפיקדונות כאלה. לפיהם חייב הבנק להשקיע כספי לקוח, שהקשר עמו נותק, בהתאם לסוגים של כספי הלקוח, המצויים בבנק. מטרת הכללים לקבוע טיפול נאות לשמירת ערך כספו של מפקיד, שלא השאיר הוראות להשקעת כספו.

(2) ניהול תקין

- בשנת 1983 הוצאו לתאגידים הנחיות לניהול תקין בנושאים הבאים:
- א. גילוי אופן חישוב הריבית על אשראי ודיווח עליה ללקוח.
- ב. התרמת לקוחות בידי עובדי הבנקים.
- ג. זיהוי לקוחות וניהול רישומים.
- ד. מדידת פוזיציות במטבע חוץ והפיקוח עליהן.
- ה. לבנקים למשכנתאות – כללים לגבי התנאים החלים על ביצוע הלוואות במועדים שונים במשך החודש.

שלא במסגרת ההנחיות לניהול בנקאי תקין, הנחה הפיקוח על הבנקים את התאגידים הבנקאיים כיצד למנוע התפתחות סיכונים יתר. הדבר אמור במיוחד בכל הקשור לפעילות בתחום ניירות הערך, הן בתחום סיכונים האשראי (שבו נדרשו התאגידים להתייחסות נאותה לניירות הערך המוחזקים כביטחונות כנגד האשראי, כולל מעקב שוטף אחר שינויי ערכם בשוק במשך השנה), והן בדרישה להימנע מהרחבת סיכונים בפעילות אחרת בשוק ניירות הערך.

(3) הסינוף

במהלך 1983 הופעלה מדיניות הסינוף, שהותוותה עוד בשנת 1982. מדיניות זו היתה מצמצמת ביותר, ועיקריה היו אישור פתיחת סניפים רק במקומות שבהם פתיחתו של סניף חיונית – כגון באזורי פיתוח, מעבר לקו הירוק ובסקטורים הערבי והדרוזי.

במסגרת מדיניות זו, שפעלה עד אוקטובר 1983, נפתחו בשנת 1983 25 סניפים חדשים, ונסגרו 5 סניפים קיימים. לאחר אירועי אוקטובר, חייב בנק ישראל את המערכת הבנקאית בתכנית התייעלות מקפת, שכללה צמצום משמעותי במערך הסניפים; ואכן, מאז תחילת אוקטובר 1983 ועד סוף מארס 1984 נפתחו 10 סניפים רגילים ונסגרו 11 סניפים, 20 דלפקים, 4 סניפים מוגבלים ו-2 סניפים ניידים. בסך הכול נפתחו בישראל בשנת 1983 31 סניפים חדשים, נסגרו 22 סניפים קיימים, והועתקו 33 סניפים אחרים. ביוש"ע נפתחו 5 סניפים חדשים ונסגרו סניף אחד.

(4) הקמת מוסדות חדשים והעברות שליטה

במהלך 1983 גובשה בפיקוח על הבנקים מסגרת לטיפול בבקשות לפתיחת בנקים חדשים, ובה נבדקו בקשות רבות להקמת בנקים לקידום עסקים. כאמור אושרה עקרונית הקמתו של בנק אחד כזה.

בתחום השליטה בתאגידים בנקאיים, עסק הפיקוח על הבנקים בשנה האחרונה בהעברות אמצעי שליטה ובענייני הקמת חברות החזקה בינלאומיות בחוץ לארץ בידי בנקים ישראליים. עם התקרב סיום תקופת המעבר, שנקבעה ב"חוק הבנקאות (רישוי)", נבחנו בעיות שליטה של בנקים ישראליים בחברות, שהשליטה בהן אסורה על-פי חוק זה.

(5) הדיווח הכספי לציבור

בפברואר 1984 ניתנו הנחיות לשינויים בהוראות בדבר עריכת הדו"חות הכספיים, ובמיוחד כללים לטיפול בניירות ערך בנקאיים שבהסדר, לשנת 1983. כן ניתנו הנחיות בדבר גילוי עסקאות ויתרות עם צדדים קשורים, המושתתות על גילוי דעת מס' 29 של לשכת רואי החשבון בישראל.

(6) המידע והדיווח הסטטיסטי

לשיפור המידע אודות הפעילות הבנקאית נקט הפיקוח במהלך 1983 מספר פעולות: (א) עודכן מדגם החח"ד במטבע ישראלי, שעליו מתבסס חישוב העלות האפקטיבית של אשראי זה; (ב) שופרו דיווחי הבנקים על תעריפי הריבית שהם משלמים ללקוחות על הפיקדונות השונים; (ג) בסוף השנה הוחל בעדכון מערך הדיווח על שלוחות הבנקים בחו"ל, והוגברה תדירותו. כן נדרשה הוספת דיווח על אשראי והשקעות באיגרות חוב לפי מדינות. במסגרת עיבוד הנתונים ותהליך מיכונם הונהג בסיס נתונים אחיד.

(7) הפעלת המערכת לאכיפת "חוק שיקים ללא כיסוי, התשמ"א – 1981"

מספר הלקוחות המוגבלים לפי חוק זה הגיע בסוף 1983 ל-25,500, מספר הלקוחות המוגבלים בנסיבות מחמירות הגיע ל-4,200, ומספר החשבוניות שהוגבלו הגיע ל-31,700.

(8) הביקורת על המוסדות הבנקאיים הרגילים בישראל

בשנת 1983 נערכו במוסדות הבנקאיים הרגילים בישראל 320 ביקורות מקיפות, ובעקבותיהן נשלחו אליהם 120 דוחות, המצביעים על ליקויים בתחומים שונים. המוסדות נדרשו לתקן את הליקויים. תחומי הביקורת שהודגשו בשנת 1983 היו:

- (1) בחינת קליטה ישירה ממוכנת של נתונים מהספר הראשי של הבנקים.
- (2) יישום חוק על השקעת פיקדונות ללא תנועה, וקיום הוראות "חוק שיקים ללא כיסוי, התשמ"א – 1981".
- (3) נבדקו פעולות הסליקה של הבנקים במסלוקת ההחזרות עם הבנקים המיוצגים במסלוקה, ונערך סקר בבנקים הגדולים אודות השימוש בכרטיסים להפעלת מכשירים אוטומטיים.
- (4) בבדיקת הביטחונות כנגד אשראי, נבחנו בעיקר ביטחונות שהם ניירות ערך והמירווחים שנלקחו על ביטחונות אלו. כמו כן נבדקה מדת כיסוין של חברות ממשלתיות בביטחונות.

- (5) האשראי לתושבי חוץ והלימות הביטחונות כנגדו.
(6) לאחר הפעלת הסדר מניות הבנקים, נערכו בדיקות הקשורות בהפעלתו בתחום ניירות ערך.
זאת נוסף על הפעילות הרגילה בביקורת ניירות ערך.
(7) אימות דיווחים במטבע חוץ.

(9) המעקב אחר המוסדות הבנקאיים הרגילים והערכתם

נוסף על הסקירות והניתוחים התקופתיים של הבנקים בישראל ורווחיותם, הוגבר המעקב אחר שלוחותיהם של הבנקים בחו"ל, ועודכן מערך הדיווחים המתקבל משלוחות אלה. הפיקוח על הבנקים פועל להידוק פיקוחה של הנהלת התאגיד הבנקאי בישראל על שלוחותיה בחו"ל. במסגרת הפיקוח על הבנקים הוקם צוות מיוחד לפיקוח על השלוחות ובחו"ל. עם התגברות מכירתן של המניות הבנקאיות בידי הציבור לקראת סוף הרביע השלישי של השנה, הגיעו הגורמים הנוגעים בדבר למסקנה, שיש להפסיק את תופעת ויסות המניות, תוך כדי מציאת הסדר לצמצום ההשלכות השליליות על שוקי הכספים וההון ועל מערכת הבנקאות.

(10) המחקר והפצתו של הידע הבנקאי

יחידת המחקר המשיכה השנה ללוות את פעולותיו השונות של הפיקוח על הבנקים בניתוחים כלכליים, וקידמה עבודות מחקר וסקירות מקיפות על מערכת הבנקאות. בין הנושאים שבהם עסקה היחידה ניתן למנות: בניית מודל התנהגות אופטימלית של בנק בתנאי אינפלציה אי-ודאית; ביטוח פיקדונות; הגבלות על חשיפת בנק לסיכון יחיד; ניתוח פיקדונות בינבנקאיים עם חוץ לארץ; השפעת הסדר מניות הבנקים על תחומי פעילות שונים של המוסדות הבנקאיים; המרת מטבע חוץ לשם כיסוי גירעונות נזילות במטבע ישראלי ושיפור כלי הפיקוח והמעקב אחר פעילות הקבוצות הבנקאיות.

"הפורום לכלכלת בנקאות", שהוקם ביוזמת הפיקוח על הבנקים בשיתוף עם איגוד הבנקים, קיים בשנת 1983 שתי פגישות, שבהן נדונו הנושאים הבאים: "חדשנות פיננסית", סקירת המפקח על הבנקים על מערכת הבנקאות בישראל והבעיות המרכזיות של מערכת הבנקאות.

(11) המסלקה הבינבנקאית

בשנת 1983 נמשך תהליך השכלול של מערכת הסליקה הבינבנקאית. במסגרת זו נקבעה מתכונת אחידה לרשימות זיכויים, ותקנות המסלקה שונו בהתאם לה. בתחילת 1984 אושרו שינויים בתקנות המסלקה, המסדירים את הסליקה, באמצעות חברת מרכז סליקה בנקאי בע"מ, שהוקמה בידי הבנקים בישראל ובנק ישראל – לשם סילוק חיובים וזיכויים בשיטה ממוכנת. החברה, שתתחיל לפעול במחצית 1984, תיתן שירותי סליקה לכל חברי מסלקת הבנקים (כל הבנקים, לרבות בנק החוץ), לבנק ישראל ולבנק הדואר.

(12) הבנקים הערביים ביהודה, בשומרון ובחבל עזה

כמו בעבר, התמקד גם השנה הטיפול ב-39 הסניפים של הבנקים, שפעלו ביוש"ע לפני שנת 1967 (ונסגרו בזמן במלחמת ששת הימים), בהחזרי משכנתאות לטובת בנקים אלה באמצעות בנק ישראל.

(13) הוועדה המייעצת בעניינים הנוגעים לעסקי בנקאות

הוועדה דנה בנושאים שונים הנוגעים למערכת הבנקאות, ובהם: סקירת המפקח על הבנקים על מערכת הבנקאות לשנת 1982; הפיקוח על עסקי בנקאות בינלאומיים; התרמת לקוחות על

ידי עובדי בנקים; זיהוי לקוחות וניהול רישומים; תיקון טעויות בזיכויים על פי הרשאת משלמי משכורות וגימלאות; חישוב ריבית על אשראי ודיווח עליה ללקוח; הערכה מחדש של בנייני התאגידים הבנקאיים; עמלות הבנקים.

(14) מערך יחסי הבנק והלקוח ופניות הציבור למפקח על הבנקים

בעקבות הסדר מניות הבנקים והשלכותיו הציבוריות, מינה שר המשפטים שתי ועדות: האחת, בראשות המפקחת על הבנקים, אמורה לבחון נושאים שראוי לתקן בהם תקנות לביצוע חוק הבנקאות (שירות ללקוח), התשמ"א – 1981; והאחרת, בראשות מנכ"ל משרד המשפטים, שבה חברה גם המפקחת על הבנקים, אמורה לקבוע הסדרים תחיקתיים מפורטים לגבי ויסות שערי ניירות ערך ומעמדם של הבנקים וגופים אחרים, הפועלים במסגרת שוק ההון כיועצי ניירות ערך. נוסף על כך משתתפת המפקחת על הבנקים גם בוועדה, הבודקת את דרכי פעילותן של קרנות הנאמנות.

היערכותה של מערכת הבנקאות להתייעלות, וכוונתם של הבנקים לגבש תמחיר נכון יותר של השירותים ללקוחותיהם הביאו, בדצמבר 1983, למינוי ועדת משנה של הוועדה המייעצת בעניינים הנוגעים לעסקי בנקאות בראשות ד"ר מאיר חת, יו"ר מועצת המנהלים של הבורסה לניירות ערך בתל אביב. תפקידה היה לקבוע, אם ניתן לגבש עקרונות לבחינת סבירותם של מחירי השירותים הבנקאיים. ועדה זו הגישה את המלצותיה בפברואר 1984.

נוסף על כך הוקמה ועדה לבחינתם של חוזים אחידים במערכת הבנקאות, ביזמה משותפת של הפיקוח על הבנקים ואיגוד הבנקים.

ב-1983 עלה מאוד מספר פניות הציבור למפקח על הבנקים. בסך הכול הגיעו 2,612 פניות, עלייה של כ-30 אחוזים לעומת השנה הקודמת. (נוסף על כך הגיעו ב-1983 כ-1,500 פניות טלפוניות.) גם השנה, כבעבר, כ-42 אחוזים מהתלונות שהוגשו והטיפול בהן הסתיים נמצאו מוצדקות. פניות הציבור ב-1983 נסבו במיוחד על הבעיות שגרמו האינפלציה המואצת והאירועים בשוק ההון.

9. הנפקת שטרי כסף, מעות ומטבעות

א. הנפקת שטרי כסף ומעות

ב-17 לנובמבר 1983 הוכנס למחזור שטר כסף חדש בן 1,000 שקלים, הנושא את דיוקנו של הרמב"ם. צבעו השליט של השטר הוא ירוק, ומידותיו (76×138 מ"מ) זהות לאלה של השטר בן 500 השקלים, זאת בהמשך לקו המנחה שהתווה בנק ישראל, שלפיו יהיה גודלם של השטרות אחיד. על השטר מופיע גם קטע מהלכות מלווה ולווה מתוך ספר "משנה תורה" לרמב"ם (פרק כ"ז), בכתב ידו. על גב השטר מופיע ציור המאפיין את טבריה, שבה נמצא קברו של הרמב"ם, וכן מנורת אבן מן המאה השנייה או השלישית לספירה – שנמצאה בחפירות בית הכנסת של חמת-טבריה.

באחד בנובמבר 1983 הונפקה למחזור מהדורה מיוחדת של מטבע בן 10 שקלים. לצד הערך שלו נוספו המלים "חנוכה – HANUKKA", בצירוף חנוכייה זעירה. ב-10 בינואר 1984 הונפקה למחזור מהדורה נוספת של מטבע בן 10 שקלים: בצד הנושא טבוע, בעיצוב שקע, דיוקנו של בנימין זאב הרצל. מטבע זה בא להנציח את חוזה המדינה, כי השטר הנושא את דיוקנו הוצא זה מכבר מן המחזור. מטבעות אלו נושאים את חותמת ההטבעה "התשמ"ד", ומכל אחד מהם הונפקו כ-2 מיליון יחידות.

ב. הנפקת מטבעות זיכרון ומטבעות מיוחדים

בשנת 1983 הנפיק בנק ישראל מטבע זיכרון ליום העצמאות התשמ"ג. נושא המטבע הוקדש לצה"ל, לרגל שנת הגבורה, שהכריזה הממשלה.

הונפקו שתי מהדורות כסף (בהרכב 850 אלפיות כסף, ו-150 אלפיות נחושת) — רגיל וקשוט, ומהדורה קשוטה של זהב (בהרכב 900 אלפיות זהב ו-100 אלפיות נחושת). להלן תיאור המטבעות:

כסף רגיל: ערך נקוב שקל אחד; משקל 14.4 גרם; קוטר: 30 מ"מ; שוליים חלקים; כותרת שוליים בכתב עברי עתיק — "שנת ל"ה למדינת ישראל".

כסף קשוט: ערך נקוב 2 שקלים; משקל 28.8 גרם; קוטר: 37 מ"מ; שוליים חלקים; כותרת שוליים בכתב עברי עתיק — "שנת ל"ה למדינת ישראל".

זהב קשוט: ערך נקוב 10 שקלים; משקל 17.28 גרם; קוטר 30 מ"מ; שוליים מחורצים. כבכל שנה, הונפק ב-1983 מטבע חנוכה; נושאו חנוכייה מפראג, מן המאה הי"ט. הונפקו שתי מהדורות כסף (בהרכב 850 אלפיות כסף, ו-150 אלפיות נחושת) — רגיל וקשוט. להלן תיאור המטבעות:

כסף רגיל: ערך נקוב שקל אחד; משקל 14.4 גרם; קוטר: 30 מ"מ; שוליים חלקים.

כסף קשוט: ערך נקוב 2 שקלים; משקל 28.8 גרם; קוטר: 37 מ"מ; שוליים מחורצים.

כן הונפק בספטמבר 1983 המטבע השני בסדרת "אתרים בארץ הקודש". המטבע הוקדש ל"הרודיון". הונפקו שתי מהדורות כסף (850 אלפיות כסף ו-150 אלפיות נחושת) — רגיל

לוח ט' 11

כמויות הנפקה מעודכנות של מטבעות זיכרון ומטבעות מיוחדים, התשמ"ג והתשמ"ד

המטבע	המטבעה	הסוג	כמויות ההנפקה הקודמות	מטבעות שהושחתו	כמויות ההנפקה המעודכנות
יום העצמאות					
התשמ"ג (צה"ל)	שטוטגרט	רגיל	16,000	—	16,000
	שטוטגרט	קשוט	10,000	—	10,000
	ברן	זהב	5,000	1,000	4,000
חנוכה					
התשמ"ד (חנוכייה מפראג)	פריס	רגיל	15,000	—	15,000
	ברן	קשוט	12,000	—	12,000
מטבעות מיוחדים					
התשמ"ג (הרודיון)	מינכן	רגיל	12,000	—	12,000
	מינכן	קשוט	15,000	—	15,000
	מינכן	זהב	5,000	—	5,000

לוח ט"ז
מטבעות שהוטבעו בשנים תש"ם – תשמ"ג מסדרת השקל בציון מקומות ההטבעה

השנה	1 אגורה חדשה	5 אגורות חדשות	10 אגורות חדשות	½ שקל	1 שקל	5 שקלים	10 שקלים
תש"ם	110,000,000 ¹ קנדה	69,532,000 קנדה	127,932,000 קנדה	52,308,000 ברן			
			40,000,000 קנדה				
			167,932,000				
תשמ"א	1,000,000 קנדה	1,000,000 קנדה	123,000,000 שטוטגרט	15,296,000 צרפת	99,000,000 צרפת		
			90,000,000 צרפת	37,976,000 ישראל	15,570,000 ברן		
			28,160,000 ישראל	53,272,000	39,970,000 ישראל		
			241,160,000		154,540,000		
תשמ"ב	1,000,000 שטוטגרט	5,000,000 שטוטגרט	23,000,000 שטוטגרט	18,808,484 ישראל	15,850,000 צרפת	18,000,000 צי"לה	18,000,000 שטוטגרט
						12,000,000 צרפת	18,084,123 ישראל
						30,000,000	36,084,123
תשמ"ג	—	—	2,500,000 ישראל	250,000 ישראל	26,360,200 ישראל	994,000 ישראל	17,850,750 ישראל
סך הכול	112,000,000	75,532,000	2364,392,000	124,638,484	196,750,200	30,994,000	53,934,873

(1) לאחר התכת 90 מיליון מטבעות מהכמות המקורית.
(2) לאחר התכת 70.2 מיליון מטבעות מסך הכול.

רקשוט; ומהדורת זהב (900 אלפיות זהב ו-100 אלפיות נחושת). למטבע זה, כמו לאחרים בסדרה, 12 צלעות.
להלן תיאור המטבעות:

כסף רגיל: ערך נקוב: $\frac{1}{2}$ שקל; משקל: 7.2 גרם; קוטר: 23 מ"מ; שוליים חלקים.
כסף קשוט: ערך נקוב: שקל אחד; משקל 14.4 גרם; קוטר: 30 מ"מ; שוליים מחורצים.
זהב: ערך נקוב: 5 שקלים; משקל 8.63 גרם; קוטר 22 מ"מ; שוליים מחורצים.
כן הוטבעה סדרה מיוחדת בת 7 מטבעות, בערכים נקובים הזהים לאלה שהיו אז במחזור — מאגורה חדשה אחת ועד 10 שקלים — בעובי כפול (סוג Piefort). כל המטבעות עשויים מקופר-ניקל — פרט למטבעות בני 10 אגורות חדשות ו-5 שקלים, העשויים מברונזה. הונפקו 25,000 סדרות כאלה.

ג. המחזור

בסוף 1983 היו במחזור 84.4 מיליון שטרות ו-759.4 מיליון מעות מסדרת השקל. בערך כולל של 30,954.1 מיליון שקלים.

השטר החדש בן 1,000 השקלים, שהונפק בנובמבר, הגיע תוך חודשיים ל-34 אחוזים מכלל ערך המחזור. סמוך להנפקתו של שטר זה התקרב משקל השטר בן 500 השקלים בערך המחזור ל-86 אחוזים.

לוח ט'-13

שטרות ומעות במחזור מסדרת השקל, לסוף שנת 1983

שטרות		מעות	
ערך	כמות (מיליוני יחידות)	ערך	כמות (מיליוני יחידות)
1 שקל	7.5	1 אגורות חדשות	96.0
5 שקלים	2.4	5 אגורות חדשות	57.4
10 שקלים	2.5	10 אגורות חדשות	315.8
50 שקלים	8.2	$\frac{1}{2}$ שקל	64.5
100 שקלים	18.9	1 שקל	145.8
500 שקלים	34.6	5 שקלים	25.9
1,000 שקלים	10.3	10 שקלים	54.0
סך כל השטרות	84.4	סך כל המעות	759.4

ד. הפקדות ומשיכות

במהלך 1983 הופקדו בסניפי בנק ישראל כ-166.5 מיליון שטרות. משיכות הבנקים באותה תקופה הגיעו לכ-137.3 מיליון שטרות.

פרק ט'. פעולות בנק ישראל 323

לוח ט"ו 14
המטבע במחזור לפי העריך¹ בסוף השנה, 1982 ו-1983

1983		1982		
מיליוני שקלים	אחוזים	מיליוני שקלים	אחוזים	
				שטרי כסף מסדרת הלירות
—	0.3	—	0.3	1+ 1/2 ל"י
—	2.4	—	2.4	5 ל"י
—	6.0	—	6.1	10 ל"י
—	8.3	—	8.4	50 ל"י
—	12.7	—	12.7	100 ל"י
—	14.0	—	15.4	500 ל"י
—	43.7	—	45.3	סך הכול
				שטרי כסף מסדרת השקל
—	7.5	—	9.2	1 שקל
—	12.0	—	20.7	5 שקלים
—	24.6	—	42.2	10 שקלים
2	409.3	5	537.2	50 שקלים
6	1,888.7	70	7,131.7	100 שקלים
58	17,317.0	23	2,348.0	500 שקלים
34	10,327.5	—	—	1,000 שקלים
100	29,986.6	100	10,089.0	סך הכול
100	30,030.3	100	10,134.3	סך כל השטרות
				מעות מסדרת הלירות
—	0.2	—	0.2	1 פרוטה עד 500 פרוטות
—	0.3	—	0.3	1 אגורות
—	0.9	—	0.9	5 אגורות
—	3.1	—	3.1	10 אגורות
—	0.9	—	0.9	25 אגורות
—	2.3	—	2.3	1/2 ל"י
—	7.2	—	7.3	1 ל"י
—	4.9	—	5.0	5 ל"י
2	19.8	4	20.0	סך הכול
				מעות מסדרת השקל
—	1.0	—	0.9	1 אגורות חדשות
—	2.9	—	2.7	5 אגורות חדשות
3	31.6	5	27.9	10 אגורות חדשות
4	32.3	5	28.9	1/2 שקל
16	145.8	18	101.6	1 שקל
15	129.4	13	73.7	5 שקלים
60	539.9	55	311.3	10 שקלים
98	882.9	96	547.0	סך הכול
100	902.7	100	567.0	סך כל המעות
30,933.0		10,701.3		סך כל שטרי הכסף והמעות
				מטבעות זיכרון
15.5		15.5		מסדרת הלירות
5.6		5.0		מסדרת השקל
21.1		20.5		סך הכול
30,954.1		10,721.8		סך היתירות במחזור

(1) כולל שטרי כסף שנותרו במחזור.

ה. בלאי וצריכה של שטרות

במשך שנת 1983 הוכרזו 82.2 מיליון שטרות מסדרת השקל כבלויים. במשך השנה ירד מספר השטרות מסדרה זו ב־19.8 מיליון: צריכת השטרות — המוגדרת כמספר השטרות שנתבלו, בתוספת הגידול במחזור — הסתכמה אפוא ב־62.4 מיליון.

ו. ספיגת מטבעות מסדרת הל"י

להלן כמויות המטבעות מסדרת הל"י, שנספגו והותכו מאז ההכרזה על מטבע השקל.

לוח ט"ו-15

המטבעות שנספגו והותכו מ־22.2.1980 עד 31.12.1983

הערך	כמות המטבעות הרשומה במחזור ב־22.2.1980	כמות המטבעות הרשומה במחזור ב־31.12.1983	כמות המטבעות שנספגו בתקופה זו
1 אג'	312,642,438	310,012,620	2,629,818
5 אג'	209,070,574	184,205,964	24,864,610
10 אג'	389,336,445	306,354,587	82,981,858
25 אג'	47,734,537	37,076,937	10,657,599
½ ל"י	75,462,990	45,916,537	29,546,453
1 ל"י	151,203,315	72,384,981	78,818,334
5 ל"י	30,597,362	9,781,290	20,816,072

(1) לא כולל סדרות מיוחדות (עם סימן מגן דוד זעיר).

ז. הוועדה לתכנון שטרי כסף, מעות ומטבעות זיכרון

ועדה זו עוסקת בתכנון שטרי כסף, מעות ומטבעות זיכרון, שמנפיק בנק ישראל. היא ממליצה בפני הנגיד על הצעות העיצוב הנראות לה מבין ההצעות שמגישים האמנים המשתתפים במכרזי הבנק. (רשימת חברי הוועדה מופיעה בסוף הפרק.)

10. פעילות בנק ישראל כמייצג המדינה במוסדות פיננסיים בינלאומיים

א. קרן המטבע הבינלאומית

ישראל חברה בקרן המטבע הבינלאומית מאז 1954, ומיוצגת בה על ידי בנק ישראל. בחודש מארס 1983 הוחלט על הגדלת הון המכסות של קרן המטבע בכ־48 אחוזים. הגדלה

פרק ט', פעולות בנק ישראל 325

זו (השמינית במספר) נכנסה לתוקפה בסוף 1983, ובמסגרתה גדלה המכסה של ישראל מ-307.5 מיליון זמ"מ ל-446.6 מיליון זמ"מ.⁷ ההקצאה האחרונה של זמ"מ לחברות בקרן היתה בראשית 1981. הצעה לערוך הקצאה נוספת – שתגדיל את רזרבות מטבע החוץ של כל החברות בקרן – עומדת עתה על הפרק. היא נידונה בוועידת הביניים של הקרן באפריל 1984. רוב חברי הוועדה הסכימו, שתנאי המשק העולמי מצדיקים הקצאה זו, שתחזק את הסחר העולמי ותשפר את המערכת המוניטרית הבינלאומית, אולם ההחלטה הסופית נדחתה לשיבתה הבאה של הוועדה, בספטמבר 1984.

תקנות הקרן מחייבות את כל החברות בה לנהל התייעצויות תקופתיות (בדרך-כלל – בכל שנה) על מצבן הכלכלי. לקראת התייעצות זו ביקרה בארץ, במאוס 1984, משלחת של כלכלני הקרן. במהלך שהותה נפגשה המשלחת עם גורמים שונים במשק – מהסקטור הפרטי ומהסקטור הציבורי – כדי לקבל תמונה מאוזנת של מצב המשק הישראלי. נוסף על כך הסתייע צוות המשלחת בכלכלני בנק ישראל ומשרד האוצר בניתוח המגמות המקור-כלכליות והמדיניות הכלכלית. ביוני 1984 יובא דו"ח המשלחת לדיון בהנהלת הקרן.

ב. קבוצת הבנק העולמי

הבנק העולמי מכיל בתוכו שלוש מסגרות נפרדות בעלות יעדים שונים: הבנק הבינלאומי לשיקום ולפיתוח (IBRD), התאגיד הבינלאומי לפיתוח (IDA) והחברה הבינלאומית למימון (IFC). ישראל חברה בכולן. בשנת 1983 העניק הבנק העולמי למעלה מ-15 מיליארד דולרים למדינות מתפתחות.⁸

עיקר הפעילות של הבנק העולמי מתנהל באמצעות ה-IBRD; ההלוואות שאושרו במסגרת זו היוו ב-1983 כ-73 אחוזים מסך ההלוואות והמענקים שחילק הבנק העולמי השנה. בנק ישראל מספק מידע שוטף ומפורט על פרויקטים של הבנק העולמי לכ-450 מפעלים וגופים כלכליים ישראליים, כדי לעודד השתתפות ישראלית במכרזים שמממן הבנק העולמי.

מדינות מתפתחות סובלות בשנים האחרונות מצמצום מקורות אשראי, ציבוריים ופרטיים כאחד. על כן גוברים מאמציהן של חברות ישראליות לייצא מוצרים ושירותים למדינות כאלה, באמצעות פרויקטים הממומנים על ידי גופים בינלאומיים כמו הבנק העולמי: ב-1983 נחתמו במסגרת זו חוזים בסך עשרות מיליוני דולרים.

ה-IBRD מלווה לממשלות של מדינות מתפתחות, שבהן רמת ההכנסה לנפש היא 2,900 דולרים ומטה לשנה. הכספים מיועדים בעיקר לפרויקטים הקשורים בבניית תשתית כלכלית. בשנת 1983 אישר הבנק הלוואות בסך 11.1 מיליארד דולרים, בשיעור ריבית של כ-11 אחוזים, לתקופות של 15 עד 20 שנה. מאז 1975 אין ישראל זכאית להלוואות הבנק, כי רמת ההכנסה לנפש גבוהה בה יחסית. בשנת 1982 סיימה ישראל את ניצול יתרות ההלוואות שאושרו בעבר, ששימשו לפיתוח מקורות מים, מערכות כבישים, חקלאות ומחקר בשטחים שונים.

ה-IDA מממן פרויקטים חברתיים וכלכליים במדינות מתפתחות, שבהן רמת ההכנסה לנפש נמוכה יחסית – כ-800 דולרים ומטה לשנה. מענקי ה-IDA ניתנים לממשלות או לגופים ציבוריים לתקופות ארוכות (40 עד 50 שנה), ללא ריבית (מלבד "דמי שימוש" של 0.75 אחוזים

⁷ זכויות משיכה מיוחדות (SDR).

⁸ 25 אחוזים מן המכסה מהווים, כידוע, פיקדון בזמ"מ, הניתן למשיכה בכל רגע, ו-75 אחוזים הנותרים הם התחייבות הנקובה בשקלים.

⁹ בתקופה 1.7.82 עד 30.6.83.

לשנה). מתחילת חברותה של ישראל ב-IDA, סיווגה אותה רמת ההכנסה לנפש בין הארצות שאינן זכאיות למענקי ה-IDA. קשריה של ישראל עם המוסד הזה מתרכזים אפוא בשני מישורים: א. השתתפות של חברות ישראליות במכרזים של פרויקטים שבמימון. ב. תרומה במטבע מקומי להון המוסד.

כ-22 אחוזים מכלל הפרויקטים שאישר הבנק העולמי השנה היו פרויקטים של IDA. ה-IFC מיועד למתן הלוואות ולרכישת מניות במפעלים ובחברות כלכליות בסקטור הפרטי במדינות מתפתחות, המתקשות להשיג מימון ממקורות אחרים. כדי להגביר את הביטחון של השקעות ישראליות בהשקעות משותפות במדינות מתפתחות, מגבירות חברות ישראליות את מאמציהן למשוך את ה-IFC לשותפות משולשת בעסקאות אלו. בשנת 1983 סוכם לראשונה על שותפות משולשת כזאת. כן התקדם המו"מ על שורת פרויקטים נוספים, שבהם תוכל ישראל לייצא טכנולוגיה וניהול להרחבת מפעלים קיימים ולהשתתף בהקמת מפעלים חדשים, בהשתתפותם של ה-IFC וגורמים כלכליים פרטיים במדינות מתפתחות.

ג. הבנק הבינאמריקאי לפיתוח (BID)

הבנק הבינאמריקאי לפיתוח הוא המוסד הגדול ביותר לפיתוח כלכלי-חברתי, הפועל באמריקה הלטינית. בשנת 1983 העניק המוסד למדינות אמריקה הלטינית הלוואות ומענקים בשלושה מיליארד דולרים ומעלה, בתנאים נוחים, יחסית. אספקת שירותים וציוד לפרויקטים שבמימון המוסד מוגבלת לחברים בו בלבד.

הבנק הוקם ב-1960, ועד 1976 היתה החברות בו מותרת למדינות האיזור בלבד. ישראל נתקבלה כחברה ב-1976 (יחד עם קבוצת מדינות אירופיות ועם יפן) והיא מחזקת באמצעות ה-BID את קשריה הכלכליים עם מדינות אמריקה הלטינית.

בשנת 1983 החליטו חברי ה-BID להגדיל הן את הון המניות והן את התרומות לקרן לפעולות מיוחדות. התחייבויותיה של ישראל במסגרת הגדלה זו הן כמעט שני מיליון דולרים, שישולמו במשך השנים 1984 עד 1993. כן הוחלט להקים גוף חדש, בשם "החברה הבינאמריקאית להשקעות" (IIC), שיפעל (בדומה ל-IFC) בשיתוף עם הסקטור הפרטי וקואופרטיבים להקמת מפעלים קטנים ובינוניים במדינות אמריקה הלטינית. ה-IIC אמור להתחיל לפעול ב-1985, וחברותה של ישראל תאפשר השגת מימון לפרויקטים משותפים של חברות ישראליות ומשקיעים מקומיים באמריקה הלטינית.

בנק ישראל מספק מידע על פרויקטים של ה-BID לחברות ישראליות, כדי לסייע להן להשתתף במכרזים שלו. ב-1983 זכו חברות ישראליות במכרזים בתחומים שונים: חינוך, הדרכה, אגרו-תעשיות, תקשורת, ציוד לבקרה, התפלת מים וציוד להשקיה.

11. סקר חברות

בנק ישראל החל בעריכת סקר חברות רבעוני שוטף. הסקר כולל מדגם של החברות הגדולות בענפי המשק השונים, ונועד לסייע לקובעי המדיניות ולגורמי המשק במידע שוטף ומעודכן הן על ההתפתחויות הכלכליות במשק והן ובעיקר על הציפיות הקיימות בענפים בנושאים של ייצור, יצוא, תעסוקה, מימון ועוד. הסקר נערך בלשכת היועץ הבכיר לנגיד, בשיתוף ועדת היגוי בין מחלקתית.

בכל שנה, כולל דו"ח בנק ישראל חלק ניכר מהמחקר השוטף בכלכלת ישראל, המתנהל במחלקת המחקר של הבנק. מחקרים שוטפים אחרים, שכלכלני המחלקה עסקו בהם במשך שנת 1983, הם:

- (1) דו"ח הנגיד על עליית אמצעי התשלום; בשנת 1983 נתפרסמו שני דוחות כאלה, וראה להלן, סעיף 14, פרסומי בנק ישראל.
 - (2) ההתפתחות הכלכלית בחודשים האחרונים.
 - (3) תקציב לאומי 1983 (בשיתוף עם משרד האוצר והרשות לתכנון כלכלי).
 - (4) סקירות פנימיות של ההתפתחויות המוניטריות ושל המדיניות המקרו-כלכלית.
 - (5) נתונים עיקריים על המשק (פרסום שבועי).
- נוסף על המחקר השוטף נערכו כמה מחקרים בסיסיים; מתוכם פורסמו:
- (1) ציפיות אינפלציוניות בישראל בשנים 1965 עד 1980.
 - (2) השפעת ההרכב של מימון הוצאות הממשלה על הצריכה הפרטית בישראל.
 - (3) תדירות התשלום של תוספת היוקר — המשתנים המסבירים אותה והשפעתה על הסכם השכר הכללי במשק.
 - (4) משמעות הסדר תוספת היוקר החדש.
 - (5) השפעת העלייה במחירי חומרי הגלם על הפריץ ועל הרווחיות בתעשייה בשנים 1965 עד 1980.
 - (6) ההאטה בגידול הפריץ בתעשייה — גורמים, הסברים ותמיהות.
 - (7) אמידת מודל שנתי של סקטור התצרוכת.
 - (8) ניתוח הוצאות המשפחה על קבוצות תצרוכת שונות.
 - (9) שינויים במבנה השכר בשירות הציבורי, 1974 עד 1981.
 - (10) היקבעות רמת מחירים ובחירת יעדי מדיניות בתנאי ציפיות רציונאליות.
 - (11) אגרות צפיפות ומסי הרכב בישראל (נוסח מורחב).
- כמו כן מפרסמת מחלקת המחקר סדרת מאמרים לדיון, שבה מוגשות לציבור הכלכלנים בארץ טיוטות של מחקרים, לפני פרסומם הסופי. מטרות הסדרה הן: (א) להביא את המחקרים על המשק הישראלי לידיעת הכלכלנים תוך תקופה קצרה מזו של תהליך הפרסום הסופי; (ב) לעזור — לפני פרסומם הסופי של המאמרים — דיון פורה, שיקיף גם כלכלנים שמחוץ לכותלי הבנק, ובכך לתרום לשיפור המחקר. בשנת 1983 הופיעו במסגרת הסדרה המחקרים הבאים:
- (1) ציפיות אינפלציוניות בישראל: גישה רב-אינדיקטורית.
 - (2) השפעת העלייה במחירי חומרי גלם על הפריץ ועל הרווחיות בתעשייה הישראלית, 1965 עד 1980.
 - (3) שילוב נכסים נזילים במשוואת צריכה דינמית לשנות ה-70.
 - (4) קווים לאלטרנטיבות במדיניות מקרו-כלכלית בסיסית.
 - (5) שתי סוגיות בביקוש לאמצעי תשלום בישראל, 1970 עד 1981.
 - (6) מבנה החינוך והפרשיות השכר של כוח העבודה הישראלי בשנות ה-70.
 - (7) הפריץ וגורמי הייצור בענף הבנייה, 1960 עד 1981.
 - (8) אומדנים חדשים של הביקוש לכסף בישראל.
 - (9) משקל הערך המוסף המקומי ביצוא, 1971 עד 1981.
 - (10) פרופורציות גורמי הייצור ביצוא התעשייתי בישראל, 1965 עד 1980.
 - (11) אי-ההרס-יכוליות של הקשרים בין האינפלציה לבין היתרות הריאליות של אמצעי תשלום. חלק מן המחקרים הללו, וכן כמה עבודות מצויות בהכנה ואחרות הרשומות בהמשך, הוצגו במסגרת הכנס "עיונים בכלכלה", במאס 1984.

בתהליך עבודה נמצאים מחקרים רבים נוספים בתחומים מגוונים. דגש מיוחד בתכנית העבודה ניתן לחקירת התהליך האינפלציוני – להסברים אפשריים להתהוותו ולהשלכותיו. נחקרות גם סוגיות בתחומי שוק העבודה, סחר החוץ ומימון והצריכה הפרטית, וכן בעיות מיוחדות בהתפתחות ענפי המשק.

להלן רשימת הנושאים העיקריים שבמחקר:

- (1) הדינמיקה של האינפלציה בישראל בעשור האחרון. (כנושא זה נערכים שני מחקרים, בגישות שונות).
- (2) הוצאות הממשלה והרכב מימון, 1960 עד 1980.
- (3) המס האינפלציוני על בסיס הכסף, הסובסידיה האינפלציונית הגלומה באשראי המזון והשפעתם על התהליך האינפלציוני.
- (4) הבדלים בהשפעות מימון תקציב הממשלה באמצעות מילווה פנים ובאמצעות מילווה חוץ על שיעור האינפלציה בטווח הארוך.
- (5) האינפלציה ותהליך יצירת הכסף בישראל.
- (6) מודל לניתוח האינפלציה בישראל וחיזוי בזמן הקצר.
- (7) ביקוש ליתרות ריאליות ומיסוי אינפלציוני במשק צומח.
- (8) מימון הוצאות הממשלה באמצעות ההדפסה והקשר לאינפלציה.
- (9) התאמת מחירים בתקופת אינפלציה – מודל מיקרו-כלכלי.
- (10) שונות המחירים היחסיים בתנאי האינפלציה בישראל והשלכותיה על שיעורי הריבית.
- (11) השפעת משבר האנרגיה ותנאי הסחר על מאזן התשלומים.
- (12) שערי החליפין, סלי המטבעות ומחירי סחר החוץ.
- (13) תנועות ההון במשק הישראלי.
- (14) מחיר האנרגיה בישראל.
- (15) התפתחות פונקציות השכר בישראל.
- (16) הון אנושי, דירוג מקצועי ומשרד ממשלתי: השפעתם על השכר בתקופת אינפלציה דוהרת.
- (17) השינויים בהרכב הגילים והשלכותיהם על שוק העבודה בישראל, 1963 עד 1982.
- (18) פערים בהשתכרות בין הסקטור הציבורי לסקטור העסקי.
- (19) הריכוזיות והעלייה בתחרותיות הישראלית.
- (20) סימולציה של מדיניות מסוי אופטימלית והעלמת מסים.
- (21) אינדיקטורים מובילים של המשק הישראלי: בעיות קביעה.
- (22) אומדן הרכוש של הציבור והשפעת הרכוש והרכבו על הצריכה.

13. הוועדה המייעצת והמועצה המייעצת

בישיבות הוועדה המייעצת והמועצה המייעצת נדונה השנה הפעלתם של כלי מדיניות ששוכללו לאחרונה, לשם בקרה מוניטרית שוטפת. בכלל זה: שימוש כהלוואה מבנק ישראל לבנקים המסחריים לשם הכוונת המערכת המוניטרית והכוונת היקף הפיקדונות והאשראי במטבע ישראלי באמצעות שיעורי הריבית ושיעורי הנזילות המוטלים עליהם.

בתחילת שנת 1984 המליצה הוועדה המייעצת להעלות את שיעורי הנזילות ואת שיעורי הריבית על פיקדונות ואשראי, לשם ספיגת חלק מההשפעה המוניטרית של הזרמת הממשלה. בחודש אוגוסט, על רקע ההתפתחויות במערכת הבנקאות, הופחתו שיעורי הנזילות, בהתייעצות עם הוועדה המייעצת – ואילו לקראת סוף השנה, על רקע הזרמה מוגברת של הממשלה, חזרה הוועדה והמליצה להעלות את שיעורי הנזילות על פיקדונות במטבע חוץ, וכן דנה בהעלאת הריבית על אשראי.

חברי הוועדה והמועצה עקבו אחרי האירועים בשוק ההון — ירידת שערי המניות בבורסה וירידת שיעור החיסכון של הציבור. הוועדה המייעצת כונסה לשם קבלת מידע על החלטת הממשלה לתמוך במניות הבנקים. המועצה המייעצת אישרה את התכנית השנתית להנפקת מטבעות ושטרות, כמפורט בסעיף 9 לעיל.

14. פרסומי בנק ישראל

בנק ישראל הוציא לאור בשנת 1983 את הפרסומים האלה:

א. מחלקת המחקר

דין וחשבון לשנת 1982;
עיקרי דין וחשבון 1982;
לוח אירועים כלכליים, 1982;
ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים, 34 (דו-לשוני — עברית ואנגלית);
סקר בנק ישראל, 56;
סקר בנק ישראל, 57;
תקציב לאומי לשנת 1983;
ההתפתחות הכלכלית ביהודה ושומרון וכחבל עזה, 1970 עד 1980; (מהדורה שנייה);
דוח הנגיד על עליית אמצעי התשלום בתקופה שבין 30.9.82 ל-31.1.83 ובתקופה שבין 31.1.83 ל-31.3.83;
תיק נתונים עיקריים על המשק הישראלי (עוקדן, עדכון שבועי, דו-לשוני, עברית-אנגלית);
קטלוג מאגר הנתונים המוניטריים;
אגרות צפיפות ומסי הרכב בישראל;
שינויים במבנה השכר בשירות הציבורי בתקופת אינפלציה גוברת, 1974 — 1981;
Economic Review No. 54;
Economic Review No. 55;
Annual Report, 1982;
Main Points of the Annual Report, 1982;
The Israeli Economy — Facts in Figures, 1983.

ב. המפקח על הבנקים

מערכת הבנקאות בישראל, סקירה שנתית, 1982;
מערכת הבנקאות בישראל, עיקרי הסקירה השנתית, 1982;
סטטיסטיקה שנתית של המוסדות הבנקאיים, 1978 — 1982 (דו-לשוני, עברית ואנגלית);
סטטיסטיקה של המוסדות הבנקאיים (חודשי, דו-לשוני — עברית ואנגלית);
אשראי בנקאי לפי ענפי המשק (רבעוני);
סוגיות בבנקאות, 4;
מדריך לסניפי המוסדות הבנקאיים בישראל ליום 1.1.83;
פיקדונות במוסדות הבנקאיים, 1982;
Israel's Banking System, 1982;
Banks in Israel — Selected Figures, 1983.

ג. חשב הבנק

דוחות כספיים לשנת 1982;

Financial Statements for the Year 1982.

ד. מינהל מילווה המדינה

כללים ולוחות לחישוב סכומי הפדיון בשקלים של מילווה (רבעוני);
איגרות מדינת ישראל (בונדס) — איגרות חוב ושטרי חיסכון, רשימת עיכובים (חודשי).

ה. מחלקת המטבע

סקירה שנתי, 1982.

ו. היועץ המשפטי

בנק ישראל — דינים והוראות (עדכון):

Israel's Banking Legislation (2nd ed.).

ז. המפקח על מטבע חוץ

הוראות הפיקוח על מטבע חוץ (עדכון);
מצבת החובות במטבע חוץ (רבעוני).

ח. המחלקה המוניטרית

ההתפתחויות בשוק ההון (חודשי).

ט. מחלקת מטבע חוץ

שערי חליפין של השקל (ל"י) ביחס לדולר ולסל המטבעות, 1948 עד 1982.

י. יחסי ציבור והסברה כלכלית

חוב זה שאנו חבים — החוב החיצוני של ישראל.

15. הנגיד והנהלת הבנק

ואלה השינויים בהנהלת בנק ישראל: ב-1.3.84 התמנה מר ישראל איגרא למנהל מחלקת מטבע חוץ. במקומו של מר שאול ברונפלד, שפרש מבנק ישראל. מר מרדכי פרנקל, מנהל מחלקת המחקר, חדל לכהן בתפקיד זה ב-2.4.84.

**דינים וחשבונות כספיים
לשנת 1983**

בנק ישראל
מאזן ליום 31 בדצמבר 1983 (כ"ה בטבת התשמ"ד)
 (מיליוני שקלים)

31 בדצמבר 1982	31 בדצמבר 1983	ביאור	31 בדצבר 1982	31 בדצמבר 1983	ביאור
10,722	30,954				תביעות כלפי חוץ לארץ
3,960	11,978	6			זהב, מטבע חוץ וניירות
			129,070	398,104	ערך במטבע חוץ
			7,347	7,544	נכסים אחרים במטבע חוץ
1,011	—	7	136,417	405,648	
490	1,450	8			
1,501	1,450				אשראי לממשלה
			29,662	223,833	2 חוב ארוך מועד
14,866	86,531		51,675	199,406	מקדמות ארעיות
			81,337	423,239	
					הלוואות
					כמטבע חוץ
84,122	259,383		5,207	17,224	3 כמטבע מקומי
86,371	427,503		13,148	65,378	
28,306	88,499		18,355	82,602	
198,799	775,385				
					ניירות ערך
12,687	21,528		13,279	45,706	4 סחירים
			8,765	24,744	בלתי סחירים
1,465	4,597	9	22,044	70,450	
18,787	68,252	10			
1,000	1,000	11	5,634	19,736	5 חשבונות אחרים
263,787	1,001,675		263,787	1,001,675	

הביאורים המצורפים הם חלק בלתי נפרד מהדוחות הכספיים.

דוח הכנסות והוצאות לשנה שהסתיימה ביום 31 בדצמבר 1983
(מיליוני שקלים)

1982	1983	ביאור ¹	
הכנסות			
		13	
		14	מהשקעות בחוץ לארץ
¹ 79,933	301,564		מהממשלה
35,800	230,306		מהלוואות
16,069	17,669		מהלוואה מוניטרית למוסדות בנקאיים
2,576	11,170		ממוסדות בנקאיים, כגין חריגה
768	6,922		מהוראות בנק ישראל
13,283	43,018	15	מניירות ערך
¹ 830	3,508		אחרות
149,259	614,157		סך ההכנסות
הוצאות			
		13	
			על פיקדונות מטבע חוץ
118,401	513,583		של מוסדות בנקאיים בישראל
			על פיקדונות מטבע מקומי
1,916	6,762		של מוסדות בנקאיים וכספיים בישראל
			על פיקדונות מטבע חוץ
6,943	45,672		של הממשלה ושל המוסדות הלאומיים
4,674	13,879		על פיקדונות והתחייבויות אחרים
937	2,117	16	מינהלה וכלליות
244	351		הדפסת כסף וטביעת מטבעות
133,115	582,364		סך ההוצאות
16,144	31,793		עודף הכנסות על הוצאות
9,923	2,991	17	העברה לממשלה — הרווח הנקי

(1) מוין מחדש.

ביאורים לדוחות הכספיים ליום 31 בדצמבר 1983

1. עיקרי המדיניות החשבונאית

א. הכנסות והוצאות

הכנסות והוצאות נרשמות על בסיס הצבירות.

ריבית והכנסות לקבל כלולות במאזן בחשבונות אחרים (נכסים), פרט לריבית ולהפרשי הצמדה שנצברו בגין ניירות ערך במטבע מקומי — אלה כלולים במאזן בסעיף ניירות ערך. ריבית והוצאות לשלם כלולות במאזן בחשבונות אחרים (התחייבויות).

ב. חשבונות מטבע חוץ

נכסים והתחייבויות במטבע חוץ מתורגמים לשקלים, לפי השערים היציגים שמפרסם בנק ישראל. השער היציג של דולר ארה"ב לתאריך המאזן הוא 107.77 שקלים, וליום 31 בדצמבר 1982 — 33.65 שקלים. זכויות משיכה מיוחדות (SDR) מתורגמות על בסיס שער ה-SDR ביחס לדולר ארה"ב, דהיינו 112.62 שקלים ל-SDR בתאריך המאזן, וליום 31 בדצמבר 1982 — 37.23 שקלים.

ג. זהב

זהב מוצג על בסיס המחיר SDR 35 לאונקיה.

ד. ניירות ערך במטבע חוץ

ניירות ערך במטבע חוץ מוצגים במאזן לפי העלות במטבע חוץ (מחיר הקנייה הממוצע המשוקלל), או לפי שווי השוק, הנמוך שבהם — לגבי כל סוג נייר ערך בנפרד.

ה. ניירות ערך במטבע מקומי

ניירות ערך במטבע מקומי מוצגים במאזן לפי השווי המתואם (שווי נקוב בתוספת ריבית והפרשי הצמדה שנצברו), או לפי שווי השוק, הנמוך שבהם — לגבי כל סוג נייר ערך בנפרד. ניירות ערך שאינם רשומים למסחר בבורסה מוצגים לפי השווי המתואם. השווי המתואם מחושב על בסיס מדד המחירים לצרכן — האחרון שפורסם לפני תאריך המאזן.

ו. בניינים וציוד

בניינים וציוד שבבעלות הכנס מוצגים במאזן בחשבונות אחרים (נכסים) לפי העלות, בניכוי פחת שנצבר.

ז. השתתפות במוסדות כספיים בינלאומיים

ההשתתפות מוצגת במאזן בחשבונות אחרים (נכסים) לפי העלות. העלות כוללת סכומים, הדרושים לשמירת שווי ההשתתפות במונחי מטבע חוץ, בהתאם לתנאי ההשתתפות במוסדות השונים. (לגבי ההשתתפות בקרן המטבע הבינלאומית — ראה ביאור 7).

ח. פנסיה ופיצויי פרישה לעובדים

העתודה לפנסיה ולפיצויי פרישה לעובדים, הכלולה בחשבונות אחרים (התחייבויות), מחושבת על בסיס אומדן אקטוארי, שהותאם לתאריך המאזן. חלק מניירות הערך במטבע מקומי מיועדים כנגד החבות לפנסיה ולפיצויי פרישה לעובדים; ההכנסות מניירות ערך אלה נזקפות בדוח הכנסות והוצאות כנגד הגידול בחבות האמורה מעל ההפרשה השוטפת.

2. אשראי לממשלה — חוב ארוך מועד

הסעיף כולל בעיקר:

- (א) חוב בסך 5 מיליארד שקלים, צמוד לסל המטבעות, נושא ריבית בלתי צמודה בשיעור של 5 אחוזים לשנה, ועומד לפירעון בתשלומים שנתיים, בשנים 1984 עד 2005; הריבית והפרשי ההצמדה משולמים ב-31 בדצמבר של כל שנה. (ב-31 בדצמבר 1982 — סכום דומה).
- (ב) חוב בסך 66.4 מיליארד שקלים, צמוד לסל המטבעות, נושא ריבית בת 8 אחוזים הצמודה לאותו סל. הקרן

עומדת לפירעון בתשלומים שנתיים בשנים 1987 עד 2007; הריבית והפרשי ההצמדה משולמים ב־31 בדצמבר של כל שנה. (ב־31 בדצמבר 1982 יתרת החוב 23.5 מיליארד שקלים.)

(ג) חוב בסך 148.9 מיליארד שקלים. עד 31.3.84 נושא החוב ריבית בת 122 אחוזים לשנה, שתשולם ב־31.3.84. החל ב־1.4.84, הקרן והריבית (8 אחוזים לשנה) צמודות לסל המטבעות. הקרן עומדת לפירעון בתשלומים שנתיים בשנים 1989 עד 2008; הריבית והפרשי ההצמדה משולמים ב־31 בדצמבר של כל שנה. (רכיב זה נוסף ב־30 בדצמבר 1983.)

(ד) חוב בסך 33 מיליון דולר ארה"ב (ב־31 בדצמבר 1982 — סכום זהה).

3. הלוואות במטבע חוץ

סעיף זה מוצג לאחר ניכוי סך 32.385 מיליון שקלים — השתתפות הבנקים בקרנות אשראי (ב־31 בדצמבר 1982 — 15,630 מיליון שקלים.)

4. ניירות ערך

בסעיף ניירות ערך סחירים מוצגים מילוות ממשלתיים, שבציקרם הם צמודים למדד המחירים לצרכן. שווי השוק שלהם הוא 47,126 מיליון שקלים. (ב־31 בדצמבר 1982 — 13,667 מיליון שקלים.)

הסעיף ניירות ערך בלתי סחירים כולל בעיקר מילוות חובה ממשלתיים, שנרכשו ממפעלים בהתאם לחוק המילוות (הוראות שונות) תשל"ח — 1977.

5. חשבונות אחרים (נכסים)

סעיף זה כולל בעיקר: (א) ריבית והכנסות לקבל; (ב) השתתפות במוסדות הכספיים הבינלאומיים הבאים: הבנק הבינלאומי לשיקום ולפיתוח (IBRD), האיגוד הבינלאומי לפיתוח (IDA), התאגיד הבינלאומי למימון (IFC) והבנק הבינאמריקאי לפיתוח (IDB). (ג) בניינים וציוד, לאחר ניכוי פחת שנצבר.

6. זכויות משיכה מיוחדות

זכויות משיכה מיוחדות שהוקצו הסתכמו ב־106 מיליון SDR. (ב־31 בדצמבר 1982 — סכום זהה.) הסעיף זהב, מטבע חוץ וניירות ערך במטבע חוץ כולל זכויות משיכה מיוחדות בקרן המטבע הבינלאומית בסך 438 מיליון שקלים. (ב־31 בדצבר 1982 — 20 מיליון שקלים.)

7. התחייבויות לקרן המטבע הבינלאומית

התחייבות בנק ישראל לקרן המטבע במסגרת המימון המפצה המיוחד — 27 מיליון SDR ב־31 בדצמבר 1982 — נפרעה במלואה במשך השנה.

חשבונות קרן המטבע הבינלאומית במסגרת המכסה הם כדלקמן:

31 בדצמבר 1982	31 בדצמבר 1983	31 בדצמבר 1982	31 בדצמבר 1983	
(מיליוני SDR)		(מיליוני שקלים)		
308	447	11,447	50,296	המכסה
308	412	11,447	46,380	בניכוי ההתחייבות
0	35	0	3,916	יתרת רורבה

יתרת הרורבה ב־31 בדצמבר 1983 כלולה בסעיף זהב, מטבע חוץ וניירות ערך במטבע חוץ.

8. התחייבויות אחרות כלפי חוץ לארץ

הסעיף מייצג התחייבות למוסדות כספיים בינלאומיים. (ב־31 בדצמבר 1982 כלל הסעיף התחייבות למוסדות כספיים בינלאומיים בסך 473 מיליון שקלים ופיקדונות של בנקים מחוץ לארץ בסך 17 מיליון שקלים).

9. פיקדונות אחרים

סעיף זה כולל בעיקר פיקדונות של הקרן הדו־לאומית למחקר ולפיתוח תעשייתי ארה"ב-ישראל ופיקדון של הקרן הדו־לאומית למדע ארה"ב-ישראל.

10. חשבונות אחרים (התחייבויות)

הסעיף כולל בעיקר: (א) הכנסות מהממשלה שחל עליהן עקרון זהות העתוי (ראה ביאור 17); (ב) ריבית, הוצאות וסכומים לשלם; (ג) עתודה לפנסיה ולפיצויי פרישה לעובדים.

11. הון הבנק וקרן שמורה

הון הבנק הוא 200 מיליון שקלים, והקרן השמורה היא 800 מיליון שקלים. (ב־31 בדצמבר 1982 — סכומים זהים.)

12. התחייבויות תלויות

ההתחייבויות התלויות הן כדלקמן: (א) סכומים שטרם נדרשו על מניות והשתתפויות שנחתמו במוסדות כספיים בינלאומיים — 15,895 מיליון שקלים. (ב־31 בדצמבר 1982 — 4,567 מיליון שקלים.) (ב) אשראי תעודות — 4,784 מיליון שקלים. (ב־31 בדצמבר 1982 — 874 מיליון שקלים.) (ג) ערבויות — 2,206 מיליון שקלים. (ב־31 בדצמבר 1982 — 128 מיליון שקלים.)

13. הפרשים בשערי חליפין

ההכנסות וההוצאות כוללות הפרשים, הנובעים משינויי השערים של מטבעות חוץ ביחס לשקל. (ראה סעיפים ב ו־ג בדברי ההסבר לדוח הכנסות והוצאות לשנת 1983, לעיל.)

14. הכנסות מהשקעות בחוץ לארץ

במונחי דולרים של ארה"ב הסתכמו ההכנסות ב־299 מיליון דולרים. (בשנת 1982 — 366 מיליון דולרים.)

15. הכנסות מניירות ערך

סעיף זה אינו כולל הכנסות בגין ניירות ערך שיועדו לשמש כנגד החבות לפנסיה ולפיצויי פרישה לעובדים, ושימשו לכיסוי חלקי של הגידול בחבות האמורה. (ראה ביאור 11.)

16. מינהלה וכלליות

הוצאות אלה — להוציא הוצאות בגין שנים קודמות ובניכוי העלייה הממוצעת במדד המחירים לצרכן — ירדו השנה בכ־6 אחוזים. (ב־1982 — גידול של כ־2 אחוזים.)

17. העברה לממשלה – הרווח הנקי

הרווח הנקי, שהוא הסכום המיועד להעברה לממשלה, נקבע על בסיס עקרון זהות העתוי; זאת אומרת, שהכנסות הנובעות מהממשלה שאינן מתוקצבות ועומדות לתשלום על ידי הממשלה בשנת התקציב המסתיימת ב־31 במארס שלאחר שנת העסקים של הבנק, מנוכות מעודף ההכנסות על ההוצאות, בגבול עודף זה. עקרון זהות העתוי אינו מוחל על ניירות ערך המיועדים כנגד החבות לפנסיה ופיצויי פרישה לעובדים (ביאור ח1).
ההכנסות שחל עליהן עקרון זהות העתוי הסתכמו השנה ב־28,802 מיליון שקלים. (בשנת 1982 – 6,221 מיליון שקלים). לפיכך הועבר השנה לממשלה רווח נקי בסך 2,991 מיליון שקלים. (בשנת 1982 – 9,923 מיליון שקלים).
הסכום המצטבר של ההכנסות שחל עליהן עקרון זהות העתוי – הכנסות שנוכו במשך השנים מעודף ההכנסות על ההוצאות כנ"ל – הוא 39,774 מיליון שקלים. (ב־31 בדצמבר 1982 – 10,972 מיליון שקלים). סכום זה כלול במאזן בחשבונית אחרים (התחייבויות).

18. ניכוי השפעת השינויים בכוח הקנייה של השקל

בדוח על השינויים בנכסים ובהתחייבויות ובביאורים לדוחות הכספיים מובא מידע, המאפשר השוואת נתונים ללא השפעת השינויים בכוח הקנייה של המטבע הישראלי – עלידי ניכוי שיעור העלייה במדד המחירים לצרכן, או על־ידי הצגת הנתונים במונחי דולרים של ארה"ב.

הנגיד, המשנה לנגיד, המנהל הכללי, חברי הוועדה המייעצת וחברי המועצה
המייעצת של בנק ישראל

31 במאי 1984

הנגיד

מ' מנדלבוים

המשנה לנגיד

י' פלסנר

המנהל הכללי

י' סריג

הוועדה המייעצת*

א' שפירא — יו"ר

י' בדר — סגן יו"ר

א' איזקסון

ח"מ בסוק

ג' גזית

א"י יפת

א' מאיר

י' מיטלמן

ר' רקנאטי

המועצה המייעצת

ד' רוזוליו

א' בן-יקר

ב' ויניצקי

י' מוריץ

א' נאמן

נ' פיינגולד

י' קרגמן

א' ריינר

ד' שוהם

* חברי הוועדה המייעצת הם גם חברי המועצה המייעצת.

חברי הוועדה המייעצת בעניינים הנוגעים לעסקי בנקאות

ג' מאור — יו"ר	י' האפט
מ' אולניק	א' הלפרין
מ' אינהורן	י' ויימן
ד' בבלי	מ' חת
ד' בן דרור	א"י יפת
ח' ברמן	א' כהן
ד' גולומב	א' מאיר
ד' גולן	מ' מן
ג' גזית	ר' רקנאטי
י' גיל	ד' שוהם
מ' דיגה	

חברי הוועדה לתכנון שטרי כסף, מעות ומטבעות זיכרון

י' ידין — יו"ר	ג' לרמן
א' בירן	א' מנדאל
י' בן-אריה	פ"נ נכלה
ד' גד	ב' נרקיס
ד' גנחובסקי	ג' צפרוני
ז' דוד	א' קינדלר
ר' דיין	ש' שניצר
ח' זמר	ד' רייזינגר